

Barta Andrea

RÓMAI KORI FELIRATOS EDÉNYTÖREDÉKEK ZALALÖVÖRŐL

Zalalövön (*Salla*) az 1973–2005 közötti, hosszabb-rövidebb megszakításokkal folyó ásatások során több mint 200 karcolt kerámia került elő. Ezek közül 178 darab érdemes ismertetésre, a többi ugyanis csak olyan bizonytalan karcolat, amely akár felületkopásként is értelmezhető.

A graffitók mennyisége

Az utóbbi idők növekvő számú, graffitókkal foglalkozó tanulmányának köszönhetően mára már szélesebb összehasonlítási alapunk van ahhoz, hogy ezt a mennyiséget önmagában megítélhessük. Churból (*Curia*, *Raetia Prima* központja) két nagyobb feltárt területről 350 karcolt kerámia ismert, ebből 20 olvasható vagy értelmezhető pontosan (RUOFF 1986, 212, RUOFF 1991, 223). A halterni tábor fennállásának 15 éve alatt nagyjából 400 edényt jelöltek meg (GALSTERER 1983, 4). Lausanne 89 graffitója nagyon jó állapotban maradt fenn, ebből 86 olvasható (LUGINBÜHL 1994, 95). Intercisában 29 kerámiára írtak valamiféle nevet (VISY 1969, 90). A bonni múzeum 564 graffitós kerámiát őriz (ebből 160 olvasható nevet tartalmaz) (BAKKER–GALSTERER 1975), az ennsi múzeumban 83 ilyen terra sigillatát találtak (RUPRECHTSBERGER 1980, 145), Bilkei I. pedig 77 karcolt kerámiát gyűjtött össze a nagykanizsai múzeumban (BILKEI 1985). Nehezíti az értékelést, hogy csak a legritkább esetben ismerjük az arányokat, nincs pontos adatunk arra, hogy mekkora alaphalmazzal kell számolnunk, így azt csak megbecsülni lehet a település jellege, fennállásának ideje, az előkerült kerámia mennyisége alapján. Mivel Sallát még nem tárták fel teljesen, így félrevezető lenne a település egészére vonatkozó arányt megállapítani. Ezért csak önmagában tekintve az anyagot, a következőt mondhatjuk: a 178-ból 72 darabon (38%) van olvasható betű, ebből összesen 19 betűsor értelmezhető megnyugtatóan (10%), 65 darabon (37%) pedig a karcolat valamilyen jelölésként azonosítható.

A graffitók időbeli eloszlása

A kerámiák keltezése alapján a karcolás a település fennállása során végig szokásban maradt, pusztán in-

tenzivitása változott. Minthogy csak a kerámiákat lehet keltezni, a karcolat felkerülését nem, ezért problémát okoz azokat *Salla* egyes periódusaihoz hozzárendelni. A karcolathordozó kerámiák 8%-a az I. században készült, 25%-a a II. század első felében, 40%-a a II. század második felében, 15%-a a II. század végén, a III. század elején, 2% ennél később, a maradék 10%-ot nem lehet közelebről meghatározni. A graffitós kerámiák időbeli elterjedésének eloszlása nem teljesen felel meg a terra sigillata (ezek adják a datálható kerámia zömét) Sallában mérhető importjának arányával. Az I. századhoz köthető graffitók alacsony száma minden bizonnyal arra utal, hogy az akkor itt állomásozó csapat egység(ek)ben a kerámiák nem tartoztak a személyes tulajdonhoz, ezért nem volt szükség arra, hogy megjelöljék (Halternben viszont ezzel éppen ellentétes jelenséget figyeltek meg, GALSTERER 1983, 15). Az import a II. század első felében a markomann pusztításig volt a legerősebb, ezután erős visszaesés, majd újból enyhe növekedés figyelhető meg (GABLER 2005, 27-28). Ezzel szemben a legtöbb karcolatot a II. század közepétől datálható anyagon találjuk (az arány hitelességét rontja, hogy nem tudjuk, mennyi érkezett ezekből a markomann pusztítás előtt). Talán megengedhető az a feltételezés, hogy ez a jelenség a szokás megerősödésén túl bizonyos módon a településen ez időtájt végbemenő társadalmi, gazdasági, politikai változásokat tükrözi: a népesség gyakrabban érezte szükségesnek, hogy valamilyen módon megjelölje a tulajdonát, saját használati tárgyát (többek között ez a magyarázat is felvetődik a Britanniában megfigyelt hasonló jelenségek kapcsán, EVANS 1987, 196).

A karcolathordozó kerámiák alapanyaga, típusa, funkciója

A graffitocorpusok esetén a terra sigillatának az egyéb kerámiákhoz viszonyított 80%-os többségét szokták általánosnak tartani (BILKEI 1985, 12), ugyanakkor nem meglepő az ettől lényegesen eltérő eloszlás. A nagykanizsai I–III. századi anyag pl. egyáltalán nem tartalmaz terra sigillatát (BILKEI 1985, 12), csakúgy mint a kora császárkori peyres-

tortes-i kútlelet (CLAUSTRES 1958, 43). Az ilyen eset többnyire valamilyen különleges körülménnyel indokolható: a karcolók egyéni anyagi vagy a közösség gazdasági helyzetével, romanizációs fokával, ill. eltérő földrajzi helyzetével. A sallai leletanyag e szempontból nem tekinthető kivételnek: 76-24%-os arányt mutat. Bár a II. század második felében a provincia limes-menti vidékeihez képest arányaiban kevesebb terra sigillata érkezett a településre, ekkor nemhogy csökkent volna egyszerre a karcolt kerámiák száma is, épp ellenkezőleg, megugrott: a közép-galliaiak, de még inkább a rheinzaberniek, több karcolatot viselnek, mint amilyen arányban ez a típusú kerámia képviselve van az eddig előkerült anyagban.

A karcolatok többségét – várakozásunknak megfelelően – asztali kerámián találhatjuk. Előkerült továbbá valamilyen jelzéssel 3 hombár, 1 mécses, 1 fedő és legalább 2 fazék. Az asztali kerámia közül 66 darab (38%) tányér vagy laposabb tálforma (*catillus*, *catinus*), 45 (26%) kisebb tálka (*acetabulum*, *paropsis*), 17 (10%) öblösebb tál (*panna*), 14 töredéket korsóformának lehet meghatározni (ezeket azonban használhatták tárolásra is), 25 darab formáját viszont nem lehet biztosan megállapítani. J. Evans a britanniai karcolatcorpust a kerámiaformák alapján is osztályozta – a sallai eloszlás leginkább az ottani *villák*ét tükrözi (EVANS 1987, 198. Fig. 6). Az edények funkciója természetesen, ahogy manapság is, akkor sem volt állandó (HILGERS *passim*), a vizsgált anyagot általában szervírozáshoz, fogyasztáshoz használták.

Az edénykarcolatokkal foglalkozó tanulmányok visszatérő témája a reliefes Drag. 37. Sokáig tartotta magát az a vélemény, hogy ezeknél azért ritka a jelölés, mert a képek már önmagukban is megkülönböztető jegyek (BAKKER 1975, 182; GALSTERER 1983, 17), de például a churi anyag ezt teljesen megcáfolja, hiszen ott a legtöbb karcolat ezeken szerepel (RUOFF 1991, 284). Sallában is, ha nem is hasonló arányban, de hasonló jelenséget figyelhetünk meg, hiszen a 13 darab Drag. 37. közül 7 biztosan a reliefes mező fölött vagy alatt visel magán valamilyen nevet, jelzést.

A karcolatok helye

A karcolatokat a tálalásra használt kerámia esetében általában az edény aljára, a használat közben nem látható részére szokás felvinni. Eckinger (ECKINGER 1902, 272) szerint azért, mert így nem fog az edényben tárolt étel a lekarcolt bevonat alatti pusztá agyaggal érintkezni. B. Galsterer szerint használaton kívül az edények a polcokon peremükre fordítva álltak, így használóját gyorsabban lehetett azonosítani (GALSTERER 1983, 6). Talán az is szempont lehetett, hogy a látható részeket kevésbé „csúfítsák el” bekarcolások-

kal. Zalalövön az edények 55%-át a talpon, a talpgyűrűben jelölték meg, további 10%-t pedig a talpgyűrű felett, az oldaltagolás alatt, csak a polcon való tároláskor jól látható helyen. Ez utóbbi esetre utalhatnak az edény oldalán fejjel lefelé bekarcolt nevek is (76, 81. sz.).

Betűt csak étkezéslethez sorolható kerámiák viselnek, főző, tároló edényre csak mindig jól látható helyre felvitt jelölések kerültek.

A karcolatok tartalma

Az alapanyagból adódóan tartalmilag nem túl széles az edénykarcolatok skálája. Ami a kerámia elsődleges felhasználását illeti: általában tulajdonost vagy használót takaró neveket, jeleket láthatunk, valamint utalásokat a kerámia értékére, ürtartalmára, a tároló- és a főzőedények esetében a benne raktározott vagy készítendő anyagra. A zalalövői edénykarcolatok 38%-a betűt, nevet tartalmaz, 37%-a keresztet, csillagot vagy egyéb tulajdonjegyként értelmezhető jelet. Egyértelműen egyik karcolatról sem állapítható meg, hogy árra vagy ürmértékre vonatkozna, noha régóta próbálkozik a kutatás azzal, hogy ezeket a jeleket különböző számokkal, mértékekkel feleltesse meg: az X-et többek közt *denarius*ként, a +-t *asként*, a V-t *viges*isként (= 20 as), vagy *Victor*ként próbálták feloldani. Ahhoz, hogy inkább csak egyszerű jelölésekről van szó az, meggyőző érveként hozható fel az a megfigyelés, hogy az esetek többségében az X nagyobb az átlagos betűknél, a talpgyűrűben gyakran kitölti az egész felületet (RUOFF 1991, 283).

Az egyes karcolat corpusokban megfigyelhetők a többinél gyakrabban előforduló önálló betűk, jelek. Zalalövön ilyen az N, amelyről elképzelhető, hogy néhány esetben csak egyszerű jelként használták, bármiféle hangérték nélkül – erre leginkább a 31. és a 158. sz. töredék utal, melyen az N-t a peremen, valamint a talpon lévő 2 párhuzamos bevágás összekötése is eredményezhette. A bevágások könnyen kerülhetik el a figyelmet, mindazonáltal a határozott vonások egyértelműen arra utalnak, hogy valamilyen céllal kerültek oda (VISY 1969, 91). Az említett két töredéken kívül még egy töredéken (104.) látható eféle jelzés.

A jelek közül ki kell emelni a „négyzethálóra” emlékeztetőket, melyekre 5 példát találhatunk Sallán (34, 140, 142–144. sz.). A 34. sz. egy Manchingban előkerült Kr. e. I. századi kerámiával hozható párhuzamba, melynek vállán szintén egy ilyen jel található, utána pedig egy név, *Boios*, áll (KRÄMER 1982, 494).

6 töredék visel magán ψ -re hasonlító jeleket (fügőleges *hastával*: 39, 171 és valószínűleg a 100. sz. is; vagy anélkül: 38, 40, 41. sz.). A jelölés nem ismeretlen számunkra, *noricum*i, *pannoniai* karcolato-

kon többször megfigyelhetők: a magdalensbergi és a magyarszerdahelyi anyagban fazekas mesterjegyként értelmezték őket (HORVÁTH 1979; EGGER 1968A, 275), máskor viszont R. Egger a magdalensbergieket a „noricumi ábécé” betűiként értékelte (EGGER 1959; EGGER 1968B). Bilkei I. a nagykanizsai anyag 32. sz. karcolatán szereplő Ψ-t görög betűként értelmezi. Mivel Zalalövön eddig csak önállóan, más jelek, betűk nélkül bukkantak fel, pontos értelmezésük nem lehetséges.

A felület bevonalkázása nem csak Zalalövőről ismert (vö. gellérthegy-tabáni oppidum anyagában, BARRAL 1998, 370. fig. 32.79), de jelentését eddig még nem tisztázták: egyszerű firkálgatás eredménye, vagy valamilyen határozott céllal készült?

Másodlagos felhasználásban bármilyen felirat kerülhetett az edény(töredék)ekre, ami más írásra használható felület híján egyáltalán csak felmerülhetett. Így például Sallán 4 töredéket (játék)koronggá csiszoltak, és különböző jelekkel látták el (45, 160–162. sz.), egy másikon pedig az írást gyakorolták (44. sz. – az XX jel esetleg még az elsődleges felhasználás során került rá).

A névanyag

A 178 graffitóból 38-et lehet névként értelmezni, ezen kívül 34 további darabon láthatók önálló betűk, valamint betűtöredékek, amelyek nagy valószínűséggel szintén használóra, tulajdonosra utaltak. Egy kétbetűs karcolatot leszámítva (11. VC) nem merül fel egyik esetében sem, hogy két- vagy háromtagú nevet rövidítene. Mindegyik *cognomen*ként értelmezhető, de mivel a latin helyesírás nem rendelkezett merev rövidítési szabályokkal, néhány név esetleg *gentilium* is lehet.

A kő feliratokon használt egybetűs *praenomen* rövidítésekből adódóan a kerámiákon szereplőket is gyakran annak szokták feloldani. Az esetek egy részében természetesen nem lehet elvetni ezt a lehetőséget, de problémát vet fel az a tény, hogy a leggyakoribbnak tekinthető *C(aius)* és *Q(uintus)* hiányozni szokott (GALSTERER 1983, 13), míg Zalalövön például négy önálló R-t találunk.

A nevek a gyakori latin *cognomen*ek közé tartoznak, ezért viselőik etnikumáról, társadalmi helyzetéről nem árulkodnak. Többször az adott nevet kelta eredetüként (is) feloldhatjuk, egy esetben viszont egyértelműen görög nevet karcoltak a kerámiára.

A női nevek hiányát, alacsony számát a nők körében kevésbé elterjedt írásbeliséggel szokás magyarázni (RUOFF 1991, 240). Nem egy graffitocorpus ismerünk, ahol egyáltalán nem fordulnak elő női nevek, ezért a zalalövői 4 darab mindenképpen jelentős.

A négy női neven kívül két férfinévet karcoltak nominatívusban az edényre (*Nico/Neo* előtag és önálló név is lehet), genitívust biztosan egy esetben használtak, kettő kétséges, datívusban egy nevet találunk. A többi név nyelvtani esete töredékessége folytán meghatározhatatlan.

Adie[—] – *Adie*[ctus] és képzett formái (KAJANTO 1965, 349), Savariából ismert egy bizonyos Ὀδιεκτος (GÁSPÁR 1990). Kelta név Pannoniában az *Adietumarus* (CIL III 10867)

Ant[—] – betűformái alapján karcolója megegyezik az *Antu*-ével

Antu – számos kelta név kezdete: *Antu(s)*, *Antu(illus)*, *Antu(belus)* és képzett formái (HOLDER 1891, I), minden kelta vidéken előfordulnak: Észak-Itália (10), Hispania (10), Noricum (5), Belgica (3), Lugdunensis (1), Pannonia (1) (OPEL I)

ARY – *Aru*(—)? Noricumban, Észak-Itáliában számos *Aru*-kezdetű kelta név volt használatban: *Arunicleius*, *Arugus*, *Arulena* stb. Noricumban továbbá ismert *Iuppiter Optimus Maximus Arubi(a)mus* (ALFÖLDY 1974, 229). Latin cognomenként *Aru(la)*, *Aru(leius)* (KAJANTO 1965, 348 és 159). A betűk formája miatt valószínűbb, hogy kelta nevet takar

Canii/Cane(—) – *Canius* gentilicium, vagy abból képzett *Cani(nianus)*, *Cani(dianus)* (KAJANTO 1965, 143). Cognomenként *Cani(o)*

Casta – *Castus/-a* igen gyakori cognomen, Pannoniában is ismert (CIL III 3592)

Cl(—) – számos név kezdete

Emerit[—] – *Emeritus/a* Marcus Antonius után vált gyakorivá (MÓCSY 1959, 173). Előfordul a savariai „Isis-táblán” (MÓCSY, ActaAnt 4, 1956, 231)

Gavia – ősi nomen gentile, rövidítésként ebből képzett cognomen gyanánt áll pl. *Gavia(nus)* (KAJANTO 1965, 147)

Inf[—]/[—]ni – számos név kezdete, valamint vége

Iul[—?] – *Iulius* leggyakoribb császári gentilicium; *Iulianus* Marcus Antonius uralkodása után vált gyakorivá (MÓCSY 1959, 177). *Iul(ia) Spectata* szerepel egy sallai sírfeliraton (TRHR Suppl. 58. Abb. 58)

Liberti – köznévből tulajdonnevesült cognomen, *Libertus*on kívül esetleg még *Liberti(o)* (KAJANTO 1965, 314)

LV/Lu[—] – számos cognomen kezdete; *Lu*[cius]

Ma[—] – számos cognomen kezdete

Nico/Neo – görög előtag vagy önálló név

Pr(—) – leggyakoribb római cognomenek kezdete, 130 000-ből 2397 fő *Primus*, 1269 *Priscus* 1366 *Proculus* (KAJANTO 1965, 29)

IQVAR – *I*(—?) *Quar(tus/a)*

[—]Reg[—] – *Reg[alis]*, *Reg[ulius]*, *Reg[inus]* és képzett formáik (KAJANTO 1965, 408)

[*Sec*/*Iuc*]*undus* – *Secundus*: az egyik leggyakoribb latin cognomen, 130 000 emberből 2684 ezt viselte (KAJANTO 1965, 30). [*S*]*ecun*[*dus/-a*] szerepel egy sallai sírfeliraton (TRHR Suppl. 57. Abb. 57)

[—]JA *Ser*[—] – *ser[vus/a]*, *Ser[enus]*, *Ser[atus]*; *Ser[vius]* stb.

[*S*]*everus* – az egyik leggyakoribb római cognomen, 130 000-ből 1738 személyt így hívtak, sokszor rabszolgák viselték (KAJANTO 1965, 29-30)

- Su*[—] – számos latin cognomen kezdete (KAJANTO 1965, 356)
- Suc*[—?] – *Suc[cedens]*, *Suc[finus]*, *Suc[ula]* (KAJANTO 1965, 413); *Succensus* Noricumban igen gyakori cognomen (ALFÖLDY 1974, 135), általában őslakosokat takartak, Észak-Itáliában rabszolgákat, libertusokat (MÓCSY 1959, 191)
- Sus*(—) – *Sus(ceptus)*, *Sus(titutus)* és képzett formáik (KAJANTO 1965, 356)
- Susc*[—] – *Susc[eptus]* és képzett formái (KAJANTO 1965, 356)
- Ta*[—] – számos cognomen kezdete
- Ursa* – *Ursus/-a* gyakori név Észak-Itáliában, Noricumban, Dalmatiában (MÓCSY 1959, 194). Ismert Sopianae-ban, Aquincumban. Helyi elemekhez köthető.
- Vale*[—] – *Vale[ns]*, *Vale[rius]* és képzett formáik (KAJANTO 1965, 415)
- Valeri*[—?] – *Valeri[us]* és képzett formái (KAJANTO 1965, 415). Észak-Itáliában, Dalmatiában gyakori, Pannoniában három feliratról ismert (MÓCSY 1959, 195)
- VC* – *V*(—) *C*(—)
- Vic*(—) – *Vic(tor)* és képzett formái, az egyik leggyakoribb latin cognomen, 130 000 főből 1699 ezt viselte (KAJANTO 1965, 30)
- Volusio* – retrográd, dativusban áll, az ajándékozott neve. Csak Daciában ismert cognomenként, nomenként Itáliában (10), Hispaniában (3), Belgicában (3), Narbonensisben (4), Lugdunensisben (1), Dalmatiában (7), Noricumban (5), Daciában (2), Pannoniában (3); Aquincum, Lussonium) (PONGRÁCZ 1990, 115)
- [—]GNI[—] – kiegészíthetetlen
- [—]EGONIS[—] – bizonytalan olvasatú, esetleg genitívus
- [—]Jisca – *-iscus* kelta vagy görög eredetű suffixum (KAJANTO 1965, 129)
- [—]ITA[—] – kiegészíthetetlen
- [—]LE[—] – kiegészíthetetlen
- [—]les – kiegészíthetetlen
- [—]lot[—] – kiegészíthetetlen
- [—]lsa – női név végződése
- [—]rato – nominativus esetén pl. [Br]ato, [Mac]rato, [St]rato, dativus esetén bármely *-ratus* végű név
- [—]RV[—] – kiegészíthetetlen
- [—]jssō – *-issus* kelta eredetű suffixum (KAJANTO 1965, 129)
- [—]jules – bizonytalan értelmezésű, a megmaradt betűk alapján görög hangzású név töredéke, de lehet *-ula* végződésű női név vulgáris latin változást mutató genitívusa, vagy *-ulens* végű szó kiejtést tükröző formája

Az írás sajátosságai

A legtöbb felirat első pillantásra lapidáris írás képét nyújtja, de a valódi lapidáris betűk közé gyakran keverték kurzívokat is. Ha a karcolatnak az volt a célja, hogy az egyén a saját tulajdonát mások számára egyértelműen megjelölje, akkor érdekében állt olvashatóan írni főleg olyanokra való tekintettel, mint például az iskolázatlan Giton Petroniusnál (58,7 *Non didici geometrias, critica et alogas naenias, sed lapidarias litteras scio...*). A *maiuscula* hatást felerősítette az alapanyag is, minthogy a kemény kerámia a la-

gyabb vonalú kurzív betűk szögletesebb megformálását eredményezte.

Érdekes módon néhány betűt többnyire egyféle módon írtak (14. kép): az *A* kivétel nélkül kurzív, 18 esetből 14-szer hiányzik a vízszintes *hasta*, 4-szer ferde vagy függőleges vonalat tettek a két szár közé. Hasonlóan a *G* betű mind a négy előfordulásakor a kurzív formáját mutatja. Az *E*-t 16-ból 10-szer kurzívan írták, az *S* betűt is gyakran egyszerűsítették a kevésbé gömbölyded kurzív alakra (az *S*-nél az alsó rész javított kerekítése miatt háromszor úgy látszik, mintha két száron állna a betű). Ezzel szemben az *M*, *N*, *P*, *R* majdnem mindig *maiuscula*, lapidáris, sőt kétszer az *R*-nek és az *M*-nek, valamint egyszer az *L*-nek is berajzolták a monumentális, kő feliratokról ismert vésoindító lábakat. Az *L*-nél figyelhető meg a legtöbb bizonytalanság, hol a görög λ -ra jellemzően a jobb, hol a latin kurzívra a bal *hastája* a hosszabb.

A görög írásbeliség ez előbbinél biztosabban is utolérhető Sallán. Egy fazékon látható Π -n kívül a 44. sz. karcolat (ABΓΔ) egyenesen a görög írás oktatására utal (BILKEI 1983, 68).

Azonos kézírást csak ugyanolyan betűsoroknál tudunk kimutatni. Így a 81. *ANT* és a 148. *ANTV* ugyanattól a kéztől származhat, valamint a karcolat helye miatt a kissé eltérő vonalvezetésű 75. *SV*[—], 77. *SV*[—] és talán a 76. *Suc* is. A 39. és a 171. Ψ -szerű jel a hasonló kivitelezés miatt (az enyhén jobbra dőlő *Y*-szár között rövid harmadik) feltételezhetően szintén egy személytől származik.

Említést kell tenni a 33. sz. tányértoredékről: egy határozott kéz munkájaként 13–17 betűs szöveg látható, melynek olvasata problémás a betűkészlet szokatlansága miatt. Hasonló íráskép figyelhető meg a 122. sz. töredéken is. További párhuzamok előkezelésével a későbbiekben talán értelmezhetővé válik.

Összegzés

Az írásbeliségnek mindezidáig kevés emléke került elő Sallán: egy katonai diploma (AE 1983, 775), Quintus Ennius Hermes helyi iparos közel 100 darab tegulája (RFiZ passim), 10 rendkívül töredékes kő felirat (TRHR 52–59, RIU 287–286), egy tintatartó (RFiZ 1976, 414, 34) és néhány darab *stilus*. Egy ilyen település esetében, az efféle edénykarcolat gyűjteménynek mindenképp nagy jelentőséget kell tulajdonítani, még akkor is, ha kevés biztos eredmény nyerhető belőle. Amit megállapíthatunk, hogy kétségkívül létezett a sallai népességnek a település fennállása során főleg jobb minőségű kerámiát valamilyen okból vagy céllal karcoló eleinte vékonyabb, majd szélesebb rétege. Ha az itteni karcolatokat másra utaló jelek hiányában főleg tulajdon- vagy használói jegyeknek, tárolóedények esetében tartalmi jelölések-

nek tekintjük, akkor az anyag nagyobbik felét kitevő számuk azt mutatja, hogy az adott körülmények között (zárt közösségben) elegendő volt pusztán ezek alkalmazása. A névanyag szintén hasonló felhasználói közegre utal, a kerámiákon szereplő nevek (*cognomene*) minden valószínűség szerint alkalmasnak bizonyultak az azonosításra. Általában lehetséges a nevekből és az írás(kép)ből a karcolók társadalmi-etnikai hovatartozására adatokat nyerni, esetünkben azonban a gyakori nevek használata és emellett a karcolatok töredékessége csak alaptájékoztatót tud nyújtani. A névkarcolatokat készítő népesség tagjai nagyobbbrészt

latin nevű, romanizált egyének voltak, köztük görög nyelvűekkel, valamint igen nagy valószínűséggel kelta származásúakkal is, akik mind megengedhettek maguknak importártur is. Az értékesnek, fontosnak tartott tárgyakat azonban jónak látták jelekkel vagy nevekkel megjelölni. Az egyetlen görög ábécés karcolaton kívül nem rendelkezünk más, oktatásra utaló emlékekkel, így az oktatás színterére egyelőre nem látunk rá. A többnyire határozott vonalvezetés és a kurzív betűk alapján azonban feltételezhető, hogy az oktatás nem csak a családban történhetett.

Katalógus²

(k: karcolat,

kh: a karcolat helye a kerámián,

t: a kerámia típusa,

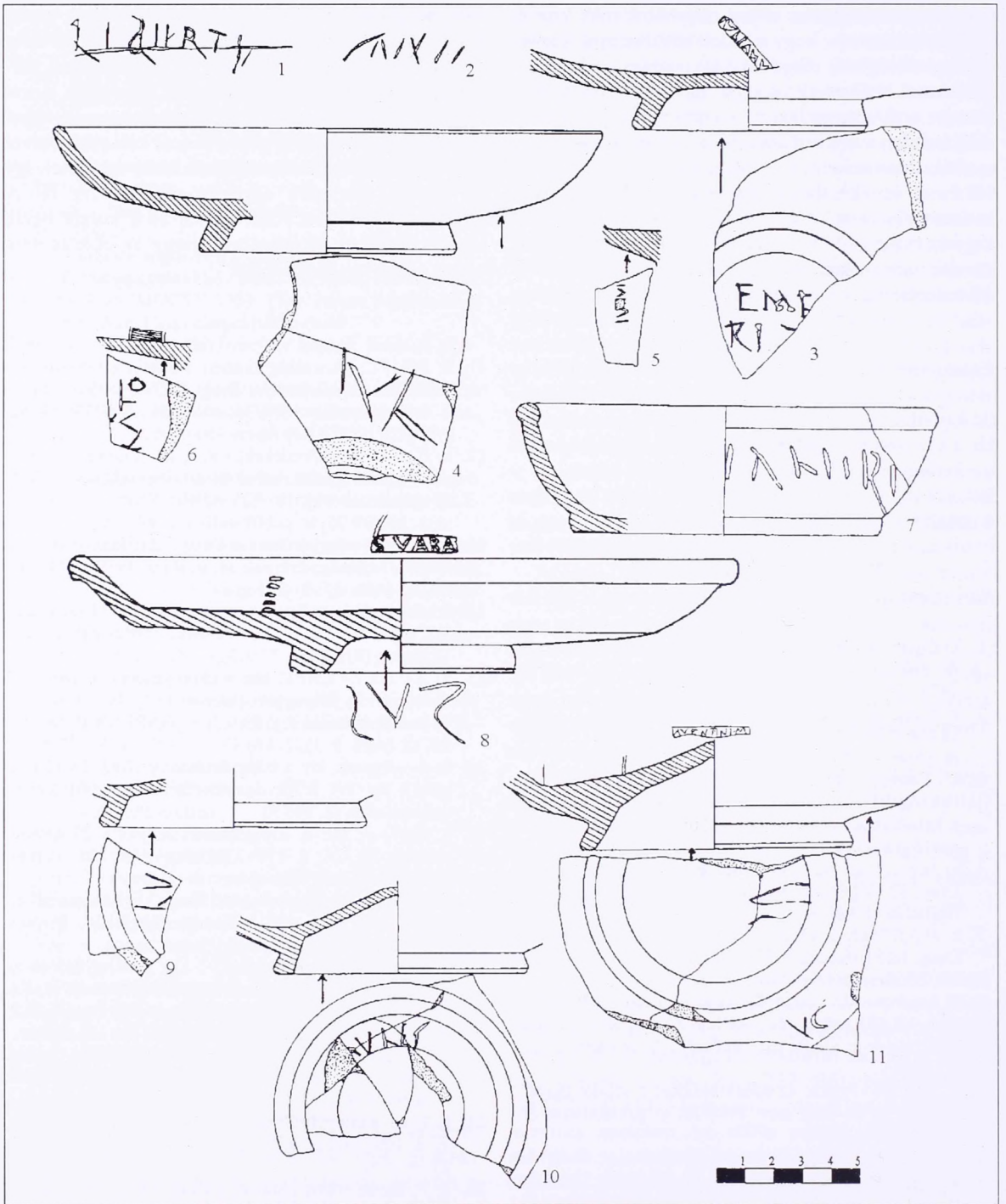
lh: lelőhely,

d: datálás, msz/lasz: munkaszám, leltári szám,

ir: irodalom)

Karcolatok tányér és lapos tálformákon

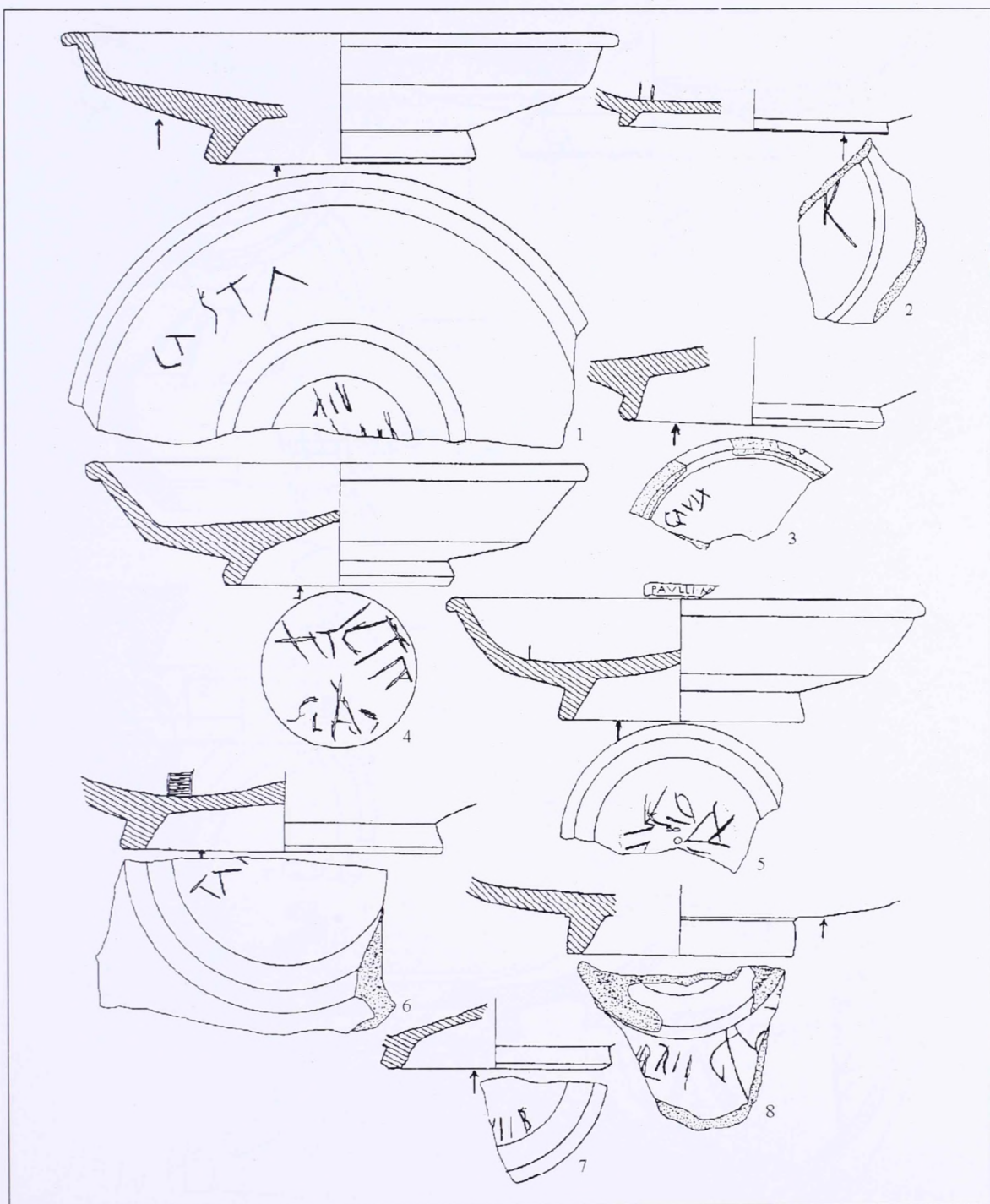
1. k: *Liberti*, kh: a perem alatt; t: Curle 23 (Rheinzabern); lh: szórvány a Zala folyóból; d: 170–230; ir: RFiZ 1978-1979, 323. 123. sz. (Abb. 37. 6) (1. kép 1)
2. k: *Canii* vagy *Cane*(—); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18 (Dél-Gallia); d: 80–120; ir: RFiZ 1980-1981, 358. 4. sz. (Abb. 22. 4) (1. kép 2)
3. k: *Emerit*[—]; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 32, IVLIANV[—] bélyeggel (Rheinzabern); lh: szórvány a Zala-hídtól keletre; d: 200–230; msz: 1979/411b; ir: publikálatlan (1. kép 3)
4. k: *Iul*[—]; kh: az edény oldalán a talpgyűrű felett; t: Drag. 32 (Rheinzabern); lh: F/VI; d: 200–230; ir: publikálatlan (1. kép 4)
5. k: *IV*[—/VI]; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: Y/4; d: 140–180; msz: 2002/553; ir: publikálatlan (1. kép 5)
6. k: [—]rato; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Ohl. 3.8 (Pó-vidék); lh: F-G/XV-XVI; d: 40–80; msz: 1982/104d; ir: GABLER 1989, 436. 8. sz (Abb. 7. 15) (1. kép 6)
7. k: *Valeri*[—?]; kh: az edény oldalán; t: szürke tányér; lh: F/III; d: 90–260; msz: 1980/76; ir: publikálatlan (1. kép 7.)
8. k: *Sus* (retrográd); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18 SVARA bélyeggel (Banassac); lh: E/VII; d: 120–140; ir: RFiZ 1978-1979, 302. 93. sz. (Abb. 29.2) (1. kép 8)
9. k: *LV*[—?]; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: C/II; d: 120–160; msz: 1976/23; ir: publikálatlan (1. kép 11)
10. k: [—]ules; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: B-D/II; d: 120–160; msz: 1982/116d; ir: publikálatlan (1. kép 10)
11. k: *VC* / *VC*; kh: a talpgyűrűben, valamint a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Drag. 18/31 (Lezoux); lh: F; d: 140–180; msz: 1974/38; ir: RFiZ 1975, 236. 40. sz. (Abb. 20. 13) (1. kép 9)
12. k: *Casta* / [betűtöredékek] / *RIY*; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között, valamint a talpgyűrűben; t: Curle 23 (Rheinzabern); lh: Y/5 A/XVI-XVII; d: 170–230; msz: 2005/9.26; ir: publikálatlan (2. kép 1)
13. k: *R*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 36 (Észak-Itália); lh: D/IX I. helyiség; d: I. század; ir: RFiZ 1978-1979, 295. 50. sz. (Abb. 27. 9) (2. kép 2)
14. k: *Gavia*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Lezoux); lh: Y/5 A/XV; d: 140–180; msz: 2005/9.23; ir: publikálatlan (2. kép 3)
15. k: *XX ITCTA CRES*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 31 Celsinus f. bélyeggel (Ittenweiler); lh: T-BV; d: 138–180; lsz: G.M.R.Z.99.9.2; ir: GABLER 1989, 450. 98. sz. (Abb. 8. 1) (2. kép 4)
16. k: [—]Jegonis; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Lezoux); lh: Y/4 B/XI; d: 140–180; msz: 2001/120 ir: publikálatlan (2. kép 5)
17. k: *TA*[—]; kh: a talpgyűrűben; t: Curle 23 (Rheinzabern); lh: C/I; d: 170–230; msz: 1976/120; ir: publikálatlan (2. kép 6)
18. k: *IIIB*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 31 (Közép-Gallia); lh: Y/4 B/IV; d: 120–160; msz: 2001/124; ir: publikálatlan (2. kép 7)
19. k: [töredékes]Reg[töredékes]; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: homokszínű kerámialtp; lh: K6; d: pontosan nem datálható (IV. sz. előtt); lsz: 78.52.9; ir: publikálatlan (2. kép 8)
20. k: [—]ni vagy *In*[—]; kh: Drag. 18/31 (Kelet-Gallia); t: Drag. 18/31; lh: ismeretlen; d: 180–230; msz: 1979/5; ir: publikálatlan (3. kép 1)
21. k: *T*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Dél-Gallia); lh: F; d: 100–140; msz: 1983/13; ir: publikálatlan (3. kép 2)
22. k: *P*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 18/31 (Dél-Gallia); lh: T-C/V; d: 100–140; msz: 1982/213c; ir: publikálatlan (3. kép 3)
23. k: *LA* ?; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Lezoux); lh: ismeretlen; d: 140–180; ir: publikálatlan (3. kép 4)
24. k: betűtöredék; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Banassac); d: 120–140; msz: 2000/46; ir: publikálatlan (3. kép 5)

1. kép Zalalövő. 1–11: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
 Abb. 1 Zalalövő. 1–11: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenforme

25. k: *INIIDIS* ?; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18 (Rhein-
 zabern); lh: F-J/XV XII. helyiség; d: 180–220; msz:
 1987/43; ir: publikálatlan (3. kép 6)

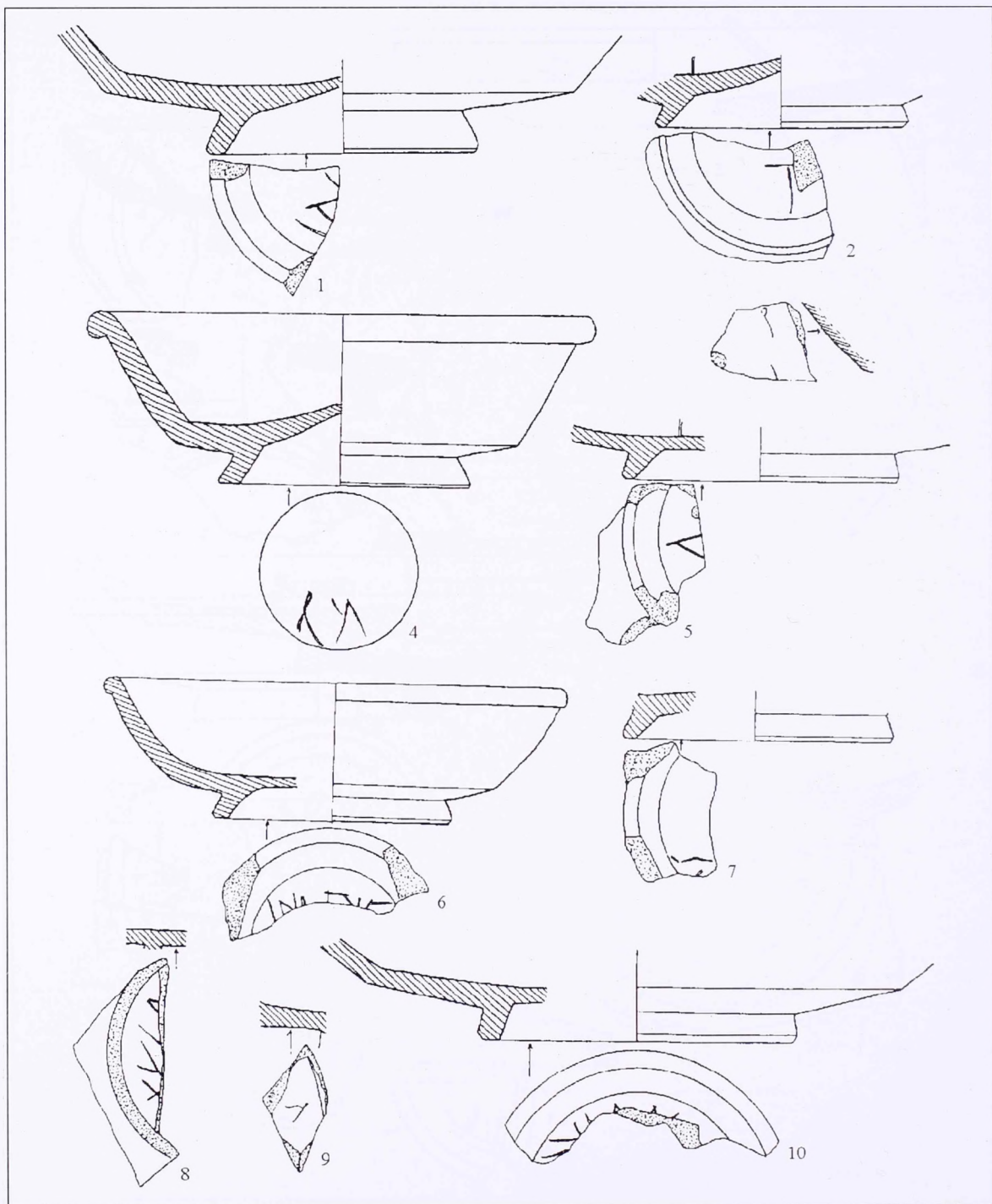
26. k: *[—]S*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Dél-Gal-
 lia); lh: F-K/XV VII. helyiség; d: 120–140; msz:
 1987/99; ir: publikálatlan (3. kép 7)

2. kép Zalalövő. 1–8: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
Abb. 2 Zalalövő. 1–8: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenforme

27. k: karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben; t: Consp. 20. (Észak-Itália); lh: T-B/I; d: 40–50; ir: publikálatlan (3. kép 8)

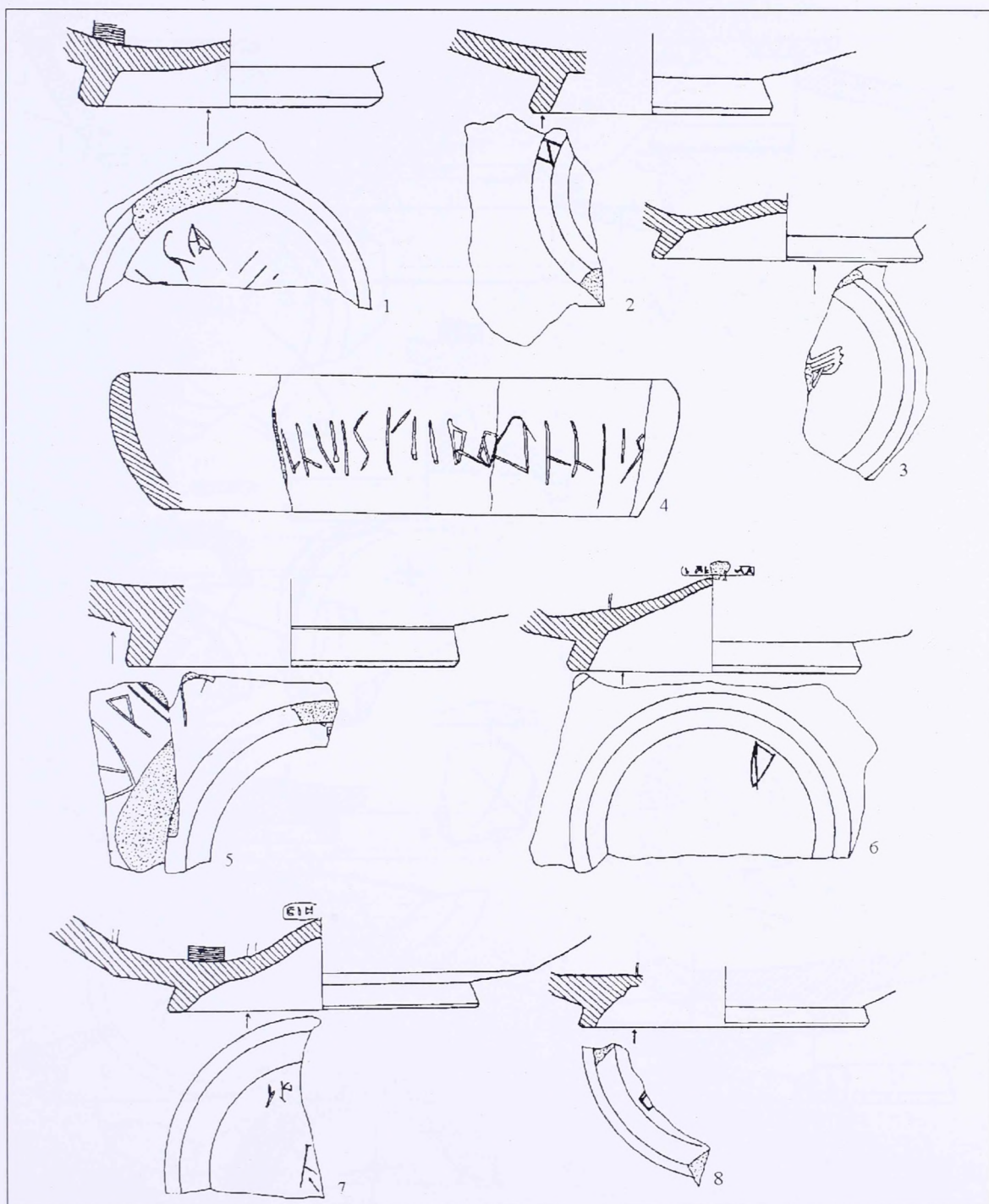
28. k: λ (görög); kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Drag. 18/31 (Dél-Gallia); lh: Y/3; d: 140–180; msz: 2001/5; ir: publikálatlan (3. kép 9)

3. kép Zalalövő. 1–10: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
 Abb. 3 Zalalövő. 1–10: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenforme

29. k: karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Kelet-Gallia); lh: T-D/III; d: 180/230; msz: 1982/208d; ir: (3. kép 10)

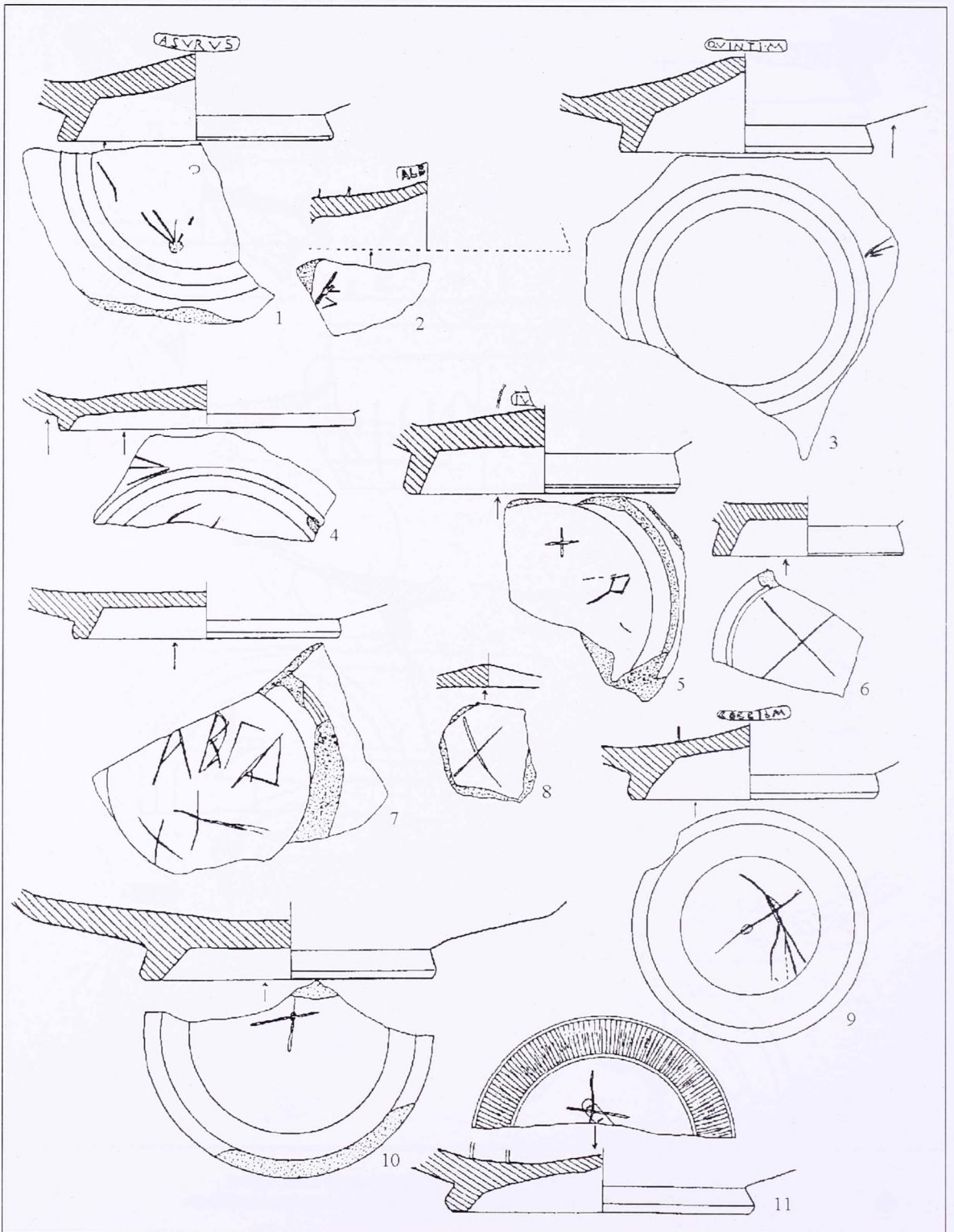
30. k: [—]LSAII[—]; kh: a talpgyűrűben; t: Curle 23 (Rhein Zabern); lh: F-JK/XV VII. helyiség; d: 170–230; msz: 1987/102; ir: publikálatlan (4. kép 1)

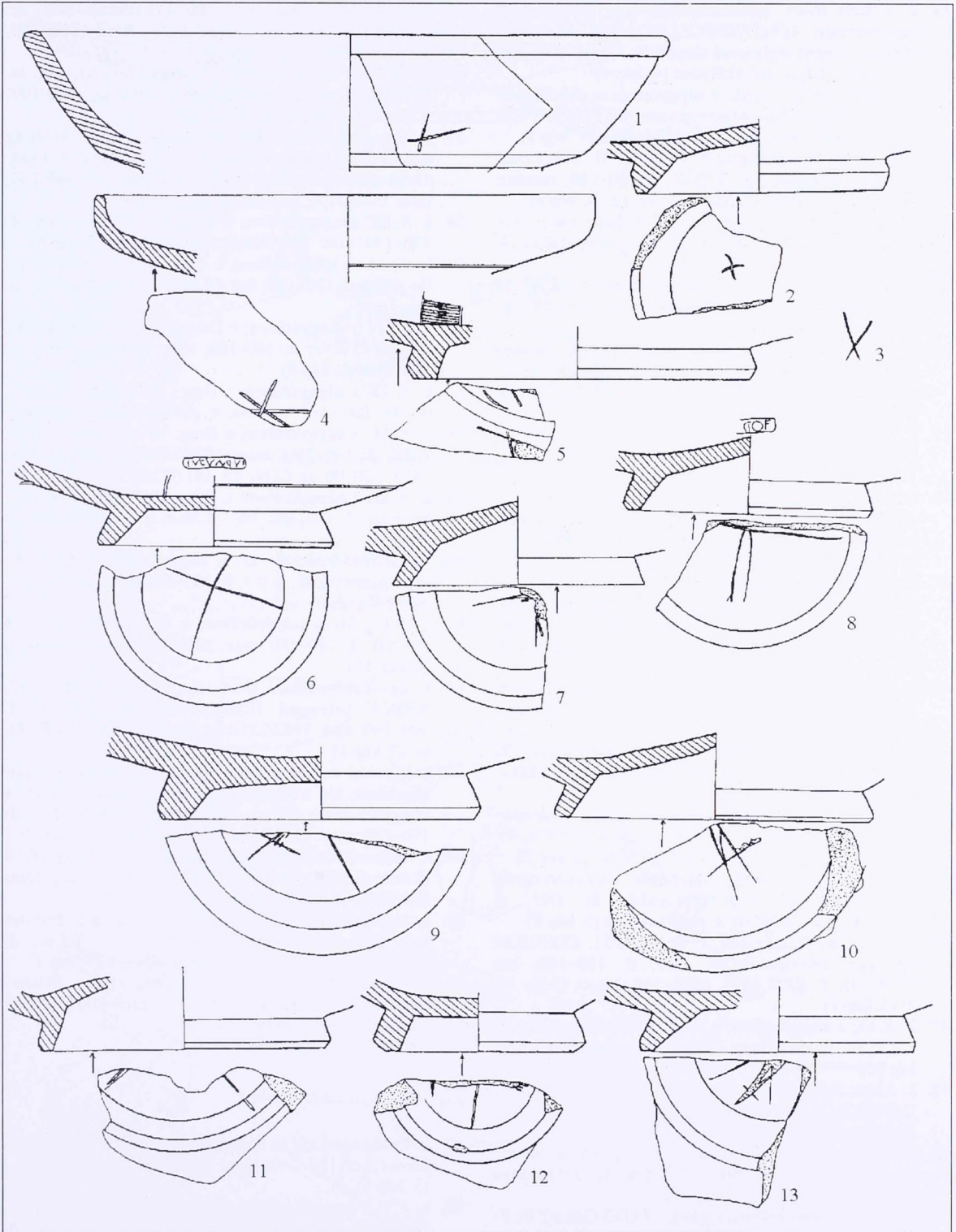
4. kép Zalalövő. 1–8: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
 Abb. 4 Zalalövő. 1–8: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenformen

31. k: *N* (retrográd); kh: a talpgyűrűn; t: Drag. 32 (Rhein-zabern); lh: F-F/XIV; d: 180–230; msz: 1984/235; ir: publikálatlan (4. kép 2)

32. k: *R*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: Y/4 A/XXV; d: 120–160; msz/lasz: 2002/195; ir: (4. kép 3)

5. kép Zalalövő. 1–11: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
 Abb. 5 Zalalövő. 1–11: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenforme

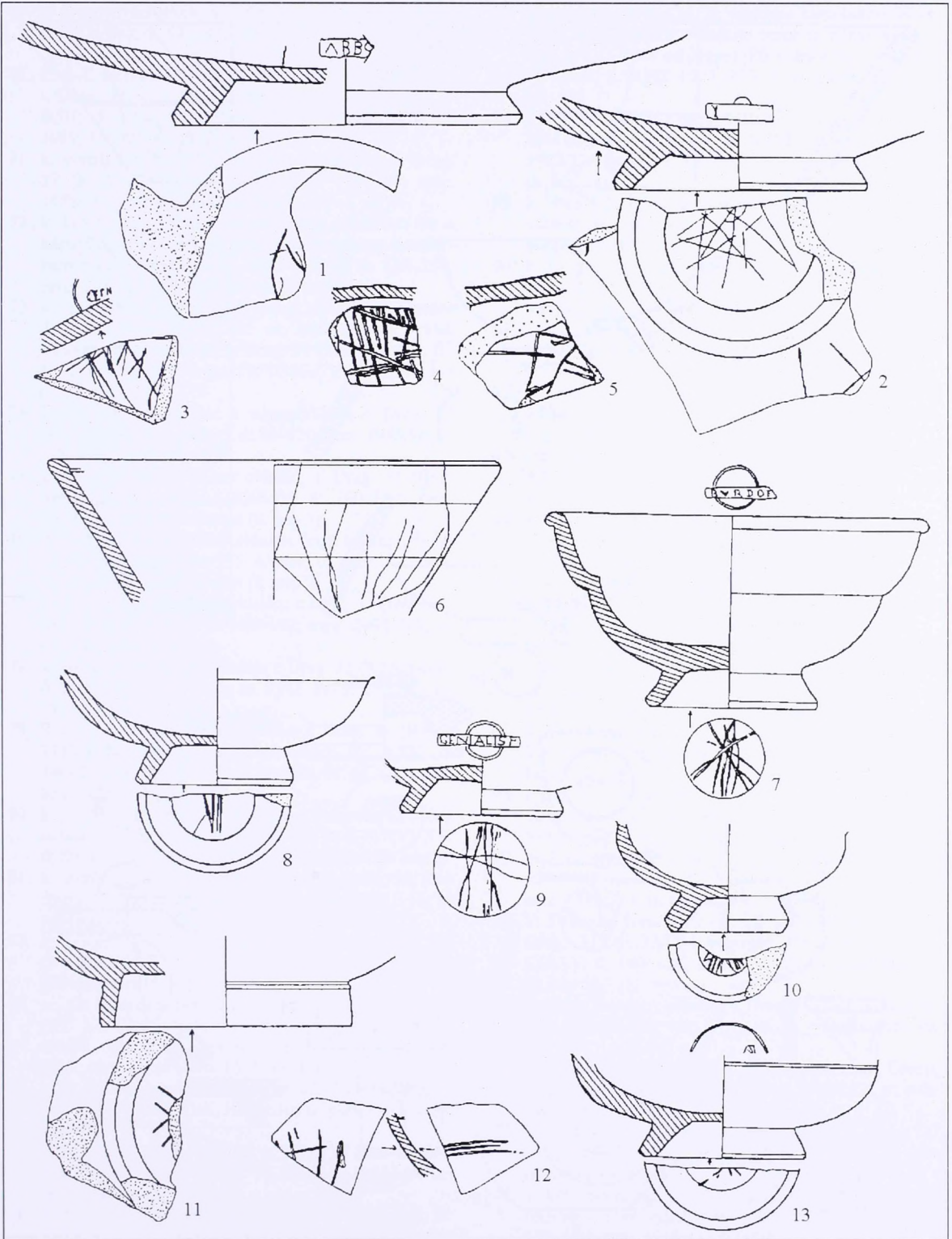

6. kép Zalalövő. 1–13: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon
 Abb. 6 Zalalövő. 1–13: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenformen

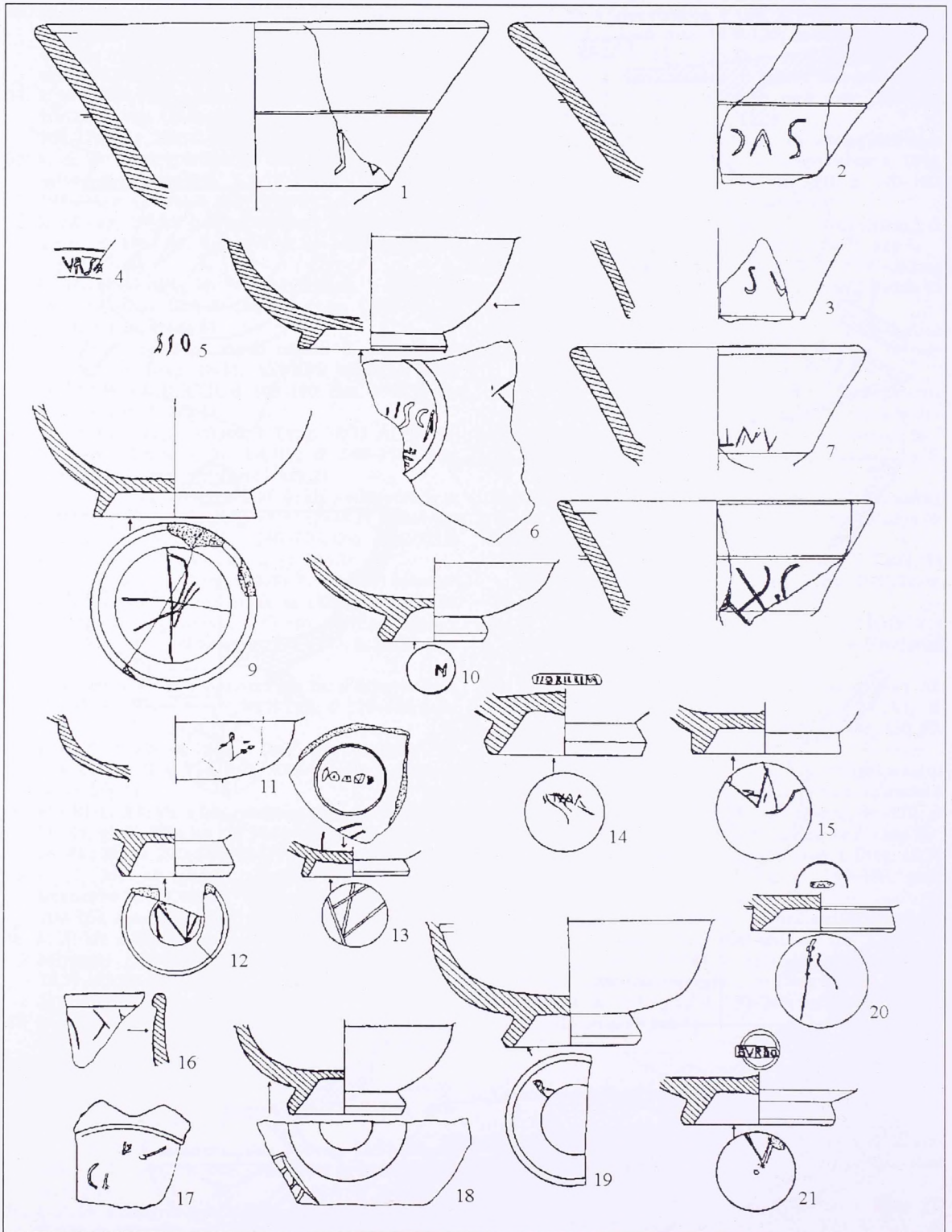
33. k: a latin nyelv betűkészletében nem értelmezhető egyértelműen (*LVISYIIRΦOLLIIS*); kh: az edény oldalán; t: égett téglaszínű tányér; lh: U3; d: 100–280; msz: 1987/162; ir: publikálatlan (4. kép 4)
34. k: jeltörődék *PL[—]*; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Drag. 18/31 (Rheinzabern); lh: Y/4 B/XIV; d: 180–220; msz: 2001/146; ir: publikálatlan (4. kép 5)
35. k: Δ; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31, LALLIMA bélyeggel (Lezoux); lh: T-B/III; d: 140–180; msz/lsz: 1983/44; ir: GABLER 1989, 450. 92. sz. (4. kép 6)
36. k: *YK* vagy *YF*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Lezoux); d: 140–180; lsz: 79.44.1; ir: publikálatlan (4. kép 7)
37. k: karcolattörődék; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18 (Közép-Gallia); lh: ; d: 140–180; msz: 1984/162; ir: publikálatlan (4. kép 8)
38. k: *I* /alsó függőleges *hasta* nélküli Ψ ; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31, ASVRVS bélyeggel (Dél-Gallia); lh: Y/4 B/XXII; d: 100–140; msz: 2001/87; ir: publikálatlan (5. kép 1)
39. k: Ψ^{\wedge} ; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 ALB[VCI] bélyeggel (Lezoux); lh: T-C/IV; d: 140–170; msz: 1982/407c; ir: publikálatlan (5. kép 2)
40. k: alsó függőleges *hasta* nélküli ψ ; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között; t: Drag. 18/31 QVINTI_M bélyeggel (Lezoux); lh: T-B/III; d: 140–170; msz: 1982/521d; ir: GABLER 1989, 450. 96. sz. (5. kép 3)
41. k: alsó függőleges *hasta* nélküli Ψ , valamint karcolattörődékek; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között, valamint a talpgyűrűben; t: Consp. 44 (Észak-Itália); lh: T B/VI; d: I. század; msz: 1983/357; ir: publikálatlan (5. kép 4)
42. k: *X*, valamint egy koppaszerű jel; kh: a talpgyűrűben; t: Curle 15 (Rheinzabern); lh: S-D/II; d: 170–180; msz: 1982/80; ir: (5. kép 5)
43. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 42 (Dél-Gallia); lh: Y/5 A/XV; d: 100–140; msz: 2005/9.28; ir: publikálatlan (5. kép 6)
44. k: ABΓΔ /XX; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 36-utánzat; lh: K8; d: 70–100; lsz: 78.54.6; ir: BILKEI 1979, 42. Nr. 44.; IIL Nr. 291; SEG 29 (1979) 1042. (5. kép 7)
45. k: *X*; kh: az edény talprészén (játékkorongnak lecsiszolva?); t: vörös talptörődék; lh: D15; d: 100–160; msz: 1974/51; ir: publikálatlan (5. kép 8)
46. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31, COCCILM bélyeggel (Banassac); lh: D15; d: 100–140; lsz: 76.30.145; ir: RFiZ 1974, 1974, 164. 31. sz. (Abb. 18. 4) (5. kép 9)
47. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 32 (Rheinzabern); lh: F/XV; d: 160–200; msz: 1983/212; ir: publikálatlan (5. kép 10)
48. k: *X*; kh: belül az edény alján; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: T-DK; d: 140–180; msz: 1984/17; ir: publikálatlan (5. kép 11)
49. k: *X*; kh: az oldaltagolás felett; t: Drag. 18/31 (Rheinzabern); d: 170–230; msz: 1984/189a; ir: publikálatlan (6. kép 1)
50. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18 (Dél-Gallia); lh: F-H/XII; d: 100–120; msz: 1985/269; ir: publikálatlan (6. kép 2)
51. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Ohl. 3. 3 (Észak-Itália); lh: K/7; d: I. század; msz: 1976/120; ir: RFiZ 1976, 395. 37. sz. (Abb. 62. 6) (6. kép 3)
52. k: *X*; kh: a tagolóvonalon; t: szürke tányérforma; lh: Y/5 A/XIII; d: nem határozható meg; msz: 2005/199; ir: publikálatlan (6. kép 4)
53. k: *X*, valamint karcolattörődékek; kh: a talpgyűrű és az oldaltagolás között, valamint a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: F-K/XII-XIII; d: 140–180; msz: 1987/31; ir: publikálatlan (6. kép 5)
54. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 32. (Rheinzabern); d: 170–180; msz: 1979/382; ir: publikálatlan (6. kép 6)
55. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Dél-Gallia); lh: A/IX; d: 120–140; lsz: 78.14.5; ir: publikálatlan (6. kép 7)
56. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: Y/4 D/XVI; d: 140–180; msz: 2002/286; ir: publikálatlan (6. kép 8)
57. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Rheinzabern); d: 140–180; msz: nn/189a; ir: publikálatlan (6. kép 9)
58. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Lezoux); lh: –A/IV; d: 140–180; msz: 1978/189a; ir: RFiZ 1978–1979, 320. 90. sz. (Abb. 33. 10) (6. kép 10)
59. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Rheinzabern); lh: E/III; d: 140–180; lsz: 78.35.4; ir: publikálatlan (6. kép 11)
60. k: karcolattörődékek; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 31 (Rheinzabern); lh: S-D/I; d: 150–200; msz: 1982/16; ir: publikálatlan (6. kép 12)
61. k: *X* (?); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31; lh: Y/4 D/XVII; d: 140–180; msz: 2002/150; ir: publikálatlan (6. kép 13)
62. k: karcolattörődékek; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 32, ABBOF bélyeggel (Rheinzabern); lh: T-C/VI; d: 190–240; msz: 1982/271a; ir: GABLER 1989, 450. 99. sz. (7. kép 1)
63. k: egymást metsző vékony vonalak, valamint karcolattörődékek; kh: a talpgyűrű egész felületén, valamint a talpgyűrű felett; t: Drag. 32 (Rheinzabern); lh: –F/II; d: 190–240; msz: 1980/301c; ir: publikálatlan (7. kép 2)
64. k: karcolattörődékek; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 18/31 (Közép-Gallia); lh: Y/5 A/XV; d: 140–180; msz: 2005/191; ir: publikálatlan (7. kép 3)
65. k: bevonalkázott talpgyűrű; t: terra sigillata, formája nem határozható meg (Dél-Gallia); lh: T-DK; d: 140–180; msz: 1983/247; ir: publikálatlan (7. kép 4)
66. k: bevonalkázott talpgyűrű; t: Drag. 18/31 (Rheinzabern); lh: Y/4 A/XI; d: 150–200; msz: 2002/484; ir: publikálatlan (7. kép 5)

Karcolatok tálka formákon

67. k: vonalkázás; kh: az oldalfelületen; t: Drag. 33 (Rheinzabern); d: 180–240; msz: 2002/163; ir: publikálatlan (7. kép 6)
68. k: *V V X* (egymáson); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27, BVRDOF bélyeggel (Lezoux); lh: Y/4 D/XIV; d: 140–180; msz: 2003/120; ir: publikálatlan (7. kép 7)

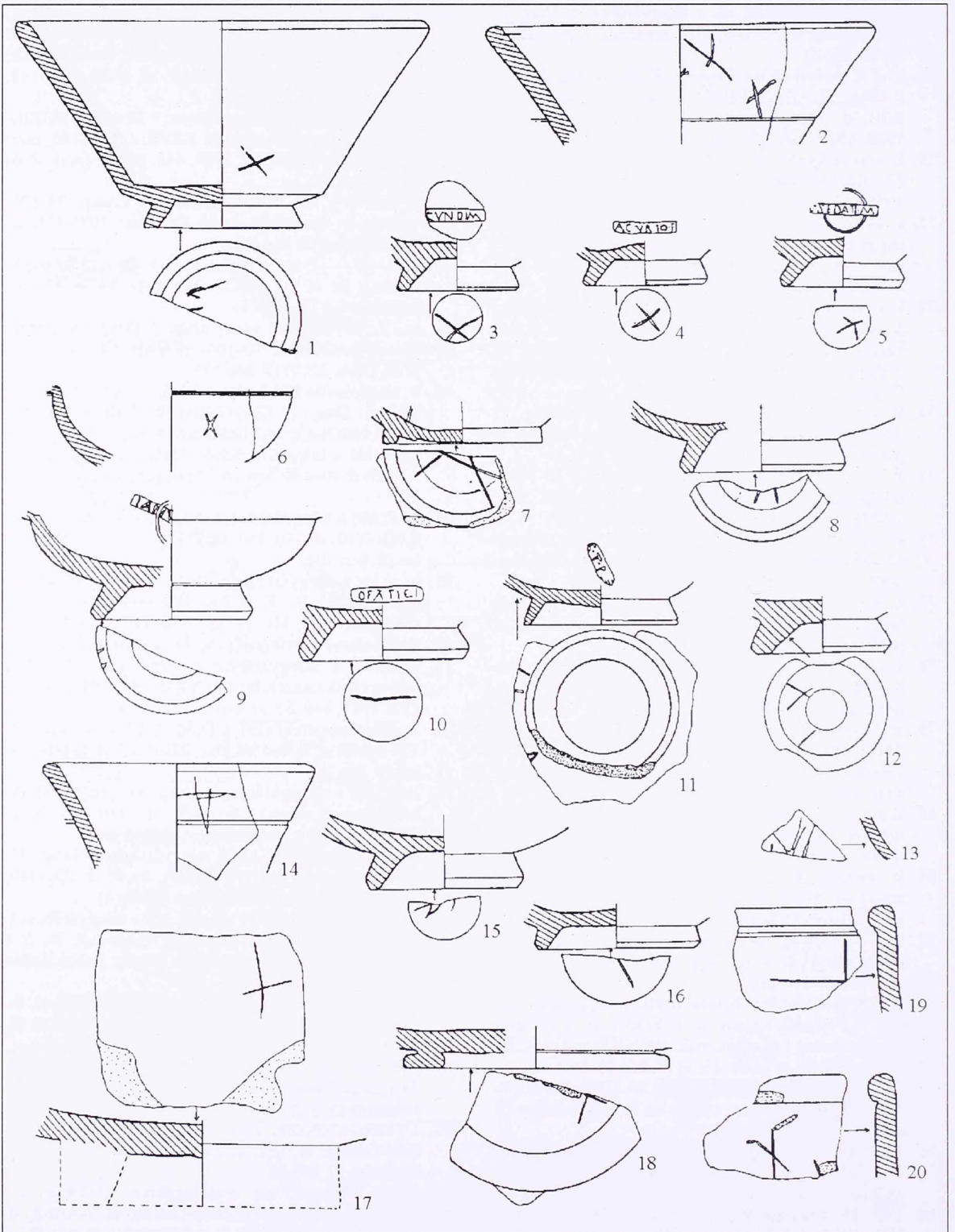

7. kép Zalalövő. 1–5: Karcolatok tányér- és laposabb tálformákon; 6–13: tálkaformákon
 Abb. 7 Zalalövő. 1–5: Einritzungen auf Teller- und flacheren Schalenformen; 6–7: auf Schälchenforme

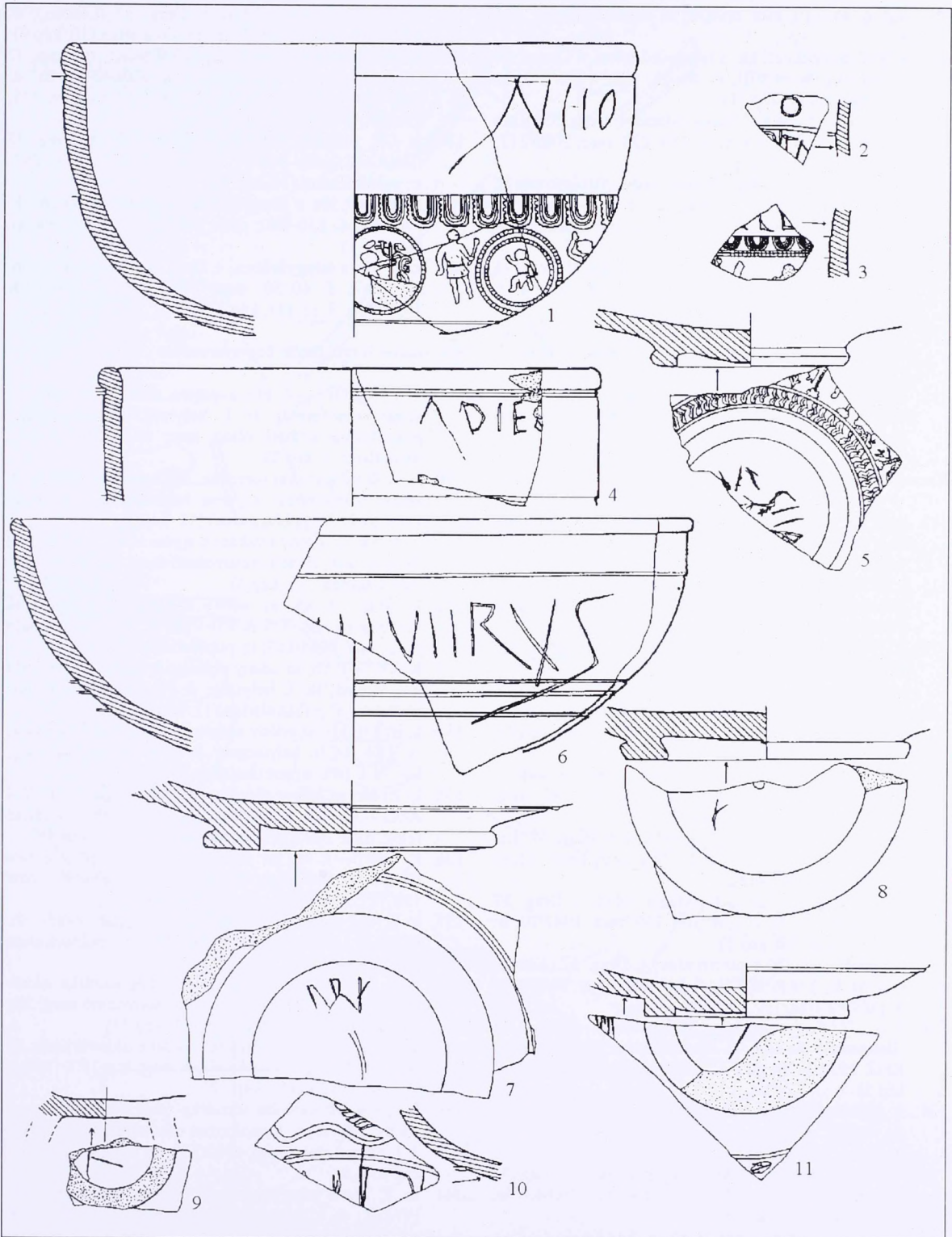

8. kép Zalatölvő. 1–21: Karcolatok tálkaformákon
 Abb. 8 Zalatölvő. 1–21: Einritzungen auf Schälchenformen

69. k: karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); d: 80–140; msz: nn/155a; ir: publikálatlan (7. kép 8)
70. k: *X X*, melyeken merőlegesen *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, GENIALISF bélyeggel (Lezoux); lh: T-B/III; d: 140–180; msz: 1982/513d; ir: GABLER 1989, 450. 91. sz. (7. kép 9)
71. k: vonalkázás töredékei; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Közép-Gallia); lh: F-I/XIII; d: 140–180; msz: 1985/165; ir: publikálatlan (7. kép 10)
72. k: kétszer két egymást metsző vonal töredékei; kh: a talpgyűrűben; t: terra sigillata, a formája nem határozható meg (Rheinzabern); lh: F-F/XIV; d: 180–230; msz: 1984/14; ir: publikálatlan (7. kép 11)
73. k: egy pontból induló négy vonal töredékei, valamint 3 párhuzamos vonal; kh: az edénytöredék külső valamint belső oldalán; t: Drag. 27 (Kelet-Gallia); lh: E/III; d: 170–230; msz: 1979/386e; ir: publikálatlan (7. kép 12)
74. k: karcolattöredék; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: 1985/96; d: 80–120; msz: 1985/96; ir: publikálatlan (7. kép 13)
75. k: *Su[—]*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Rheinzabern); lh: -A/IV-A/III-B/IV; d: 160–180; msz: 1979/120; ir: publikálatlan (8. kép 1)
76. k: *Suc[—]*; kh: az edény oldalán, fejjel lefelé; t: Drag. 33 (Rheinzabern); lh: Y/5 A/VIII; d: 160–180; msz: 2005/220; ir: publikálatlan (8. kép 2)
77. k: *Su[—]*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Dél-Gallia); lh: Y/5 A/VIII; d: 100–140; msz: 2005/220; ir: publikálatlan (8. kép 3)
78. k: *Ursa*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Közép-Gallia); lh: F6; d: 120–160; ir: RfIZ 1975, 237. 60. sz. (Abb. 21. 4) (8. kép 4)
79. k: *[—]ssso*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33, [R]ESTITVTVS bélyeggel (Rheinzabern); lh: A/IV; d: 180–230; ir: RfIZ 1978-1979, 320. 91. sz. (Abb. 36. 8) (8. kép 5)
80. k: *[—]isca / V*; kh: a talpgyűrűben, valamint az edény oldalán; t: Consp. 34 (Észak-Itália); lh: F-H/XVI-XV; d: 80–120; msz: 1985/120; ir: publikálatlan (8. kép 6)
81. k: *Ant[—]*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Lezoux); lh: Y/3 3. obj.; d: 140–160; msz: 2001/114; ir: publikálatlan (8. kép 7)
82. k: *[—]XS[—]*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Dél-Gallia); lh: E/III; d: 120–140; lsz: 78.35.9; ir: publikálatlan (8. kép 8)
83. k: *XP* (Krisztus-monogram?); kh: a talpgyűrűben; t: Ohl. 3.8 (Észak-Itália); lh: F F/XVI; d: a kerámia: 40–80, a réteg 180 utáni; msz: 1983/198; ir: GABLER 1989, 436. 15. sz. (Abb. 13. 1) (8. kép 9)
84. k: *N*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27. (Dél-Gallia); lh: S-C/I; d: 80–140; msz: 1982/63b; ir: publikálatlan (8. kép 10)
85. k: *N*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: C/VII; d: 100–140; lsz: 78.29.69; ir: publikálatlan (8. kép 11)
86. k: *N*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: Y/4-b/XVI; d: 100–140; msz: 2001/1; ir: publikálatlan (8. kép 12)
87. k: alapvonalon álló *N* (?), valamint karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben, valamint belül az edény alján; t: Ohl. 3. 8, C-T-SV bélyeggel (Pó-vidék); lh: G/VIII-IX; d: 40–80; ir: RfIZ 1977, 375. 3. sz. (Abb. 22. 3) (8. kép 13)
88. k: *IQVAR* (?); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, BORILLIM bélyeggel (Lezoux); lh: S-D/II; d: 140–180; msz: 1982/126; ir: GABLER 1989, 448. 88. sz. (Abb. 7. 6) (8. kép 14)
89. k: *VAS* (?); kh: a talpgyűrűben; t: Consp. 34 (Pó-vidék); lh: szórvány; d: 40–60; msz: 1983/374; ir: publikálatlan (8. kép 15)
90. k: *[—]λ[—]*; kh: a perem alatt; t: Drag. 27 (Rheinzabern); lh: -C/IV; d: 170–230; msz: 1979/182a; ir: publikálatlan (8. kép 16)
91. k: *CL*; kh: belül az edény alján; t: Drag. 35 (Észak-Itália); lh: G/IX; d: 70–100; ir: GABLER 1977, 326. 9. sz. (Abb. 22. 7) (8. kép 17)
92. k: alapvonalon álló betűtöredékek (?); kh: a talpgyűrű felett; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: F/III; d: 80–140; msz: 1980/76a; ir: publikálatlan (8. kép 18)
93. k: *R*; kh: a talpgyűrű belső oldalán; t: Drag. 27; lh: A/VIII; d: 80–140; lsz: 76.7.1; ir: publikálatlan (8. kép 19)
94. k: *R*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33 (Lezoux); lh: F-K/XII-XIII; d: 140–180; msz: 1987/31; ir: publikálatlan (8. kép 20)
95. k: *V*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, BVRDO bélyeggel (Lezoux); lh: F; d: 140–180; msz: 1982/333; ir: GABLER 1989, 448. 89. sz. (Abb. 7. 7) (8. kép 21)
96. k: *X*, valamint betűtöredékek; kh: az odaltagolás felett, valamint a talpgyűrűben; t: Drag. 33 AETERNI bélyeggel (Lezoux); lh: T-B/VI; d: 140–180; ir: GABLER 1989, 448. 85. sz. (Abb. 7. 4) (9. kép 1)
97. k: *XX*; kh: a perem alatt; t: Drag. 33 (Rheinzabern); lh: Y/4 B/VIII; d: 170–180; msz: 2001/107; ir: publikálatlan (9. kép 2)
98. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, [SE]CVNDIM bélyeggel (Lezoux); lh: A/I; d: 140–180; msz: 1983/114-115; ir: publikálatlan (9. kép 3)
99. k: *X* (égetés előtt!); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, ACVRIO bélyeggel (Dél-Gallia); lh: F; d: 100–140; msz: 1983/114; ir: publikálatlan (9. kép 4)
100. k: *X* (három vonalból!) vagy Ψ ; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, SEDATIM bélyeggel (Lezoux); lh: Y/4 C/XXV; d: 140–180; msz: 202/326; ir: publikálatlan (9. kép 5)
101. k: *X*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: D/2; d: 100–140; lsz: 74.13.66; ir: publikálatlan (9. kép 6)
102. k: A-alakú jel töredéke; kh: a talpgyűrűben; t: Consp. 34 (Észak-Itália); d: 40–50; msz: 2000/212; ir: publikálatlan (9. kép 7)
103. k: karcolattöredék; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Dél-Gallia); lh: D/2; d: ; msz/lsz: 100–140; ir: publikálatlan (9. kép 8)
104. k: két bevágás; kh: a talpgyűrűn; t: Drag. 27, IANV[—] bélyeggel (Közép-Gallia); lh: T-A/II-K; d: 120–160; msz: 1984/31; ir: publikálatlan (9. kép 9)
105. k: egy pontban megtört egyenes vonal; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 33, OFATICI bélyeggel (Dél-Gal-

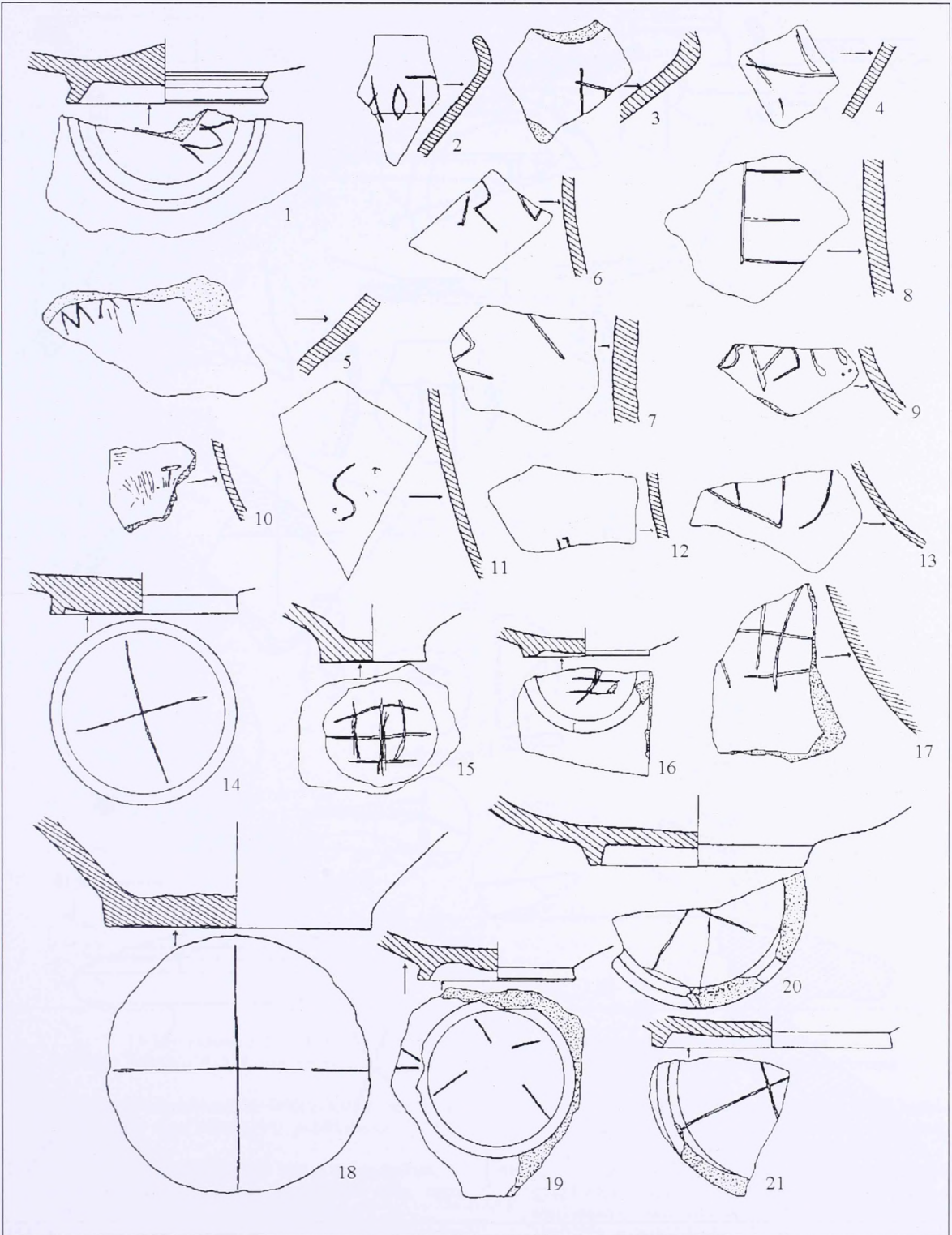

9. kép Zalalövő. 1–16: Karcolatok tálkaformákon; 17–20: öblösebb tálformákon
 Abb. 9 Zalalövő. 1–16: Einritzungen auf Schälchenformen; 17–20: auf bauchigeren Schalenformen

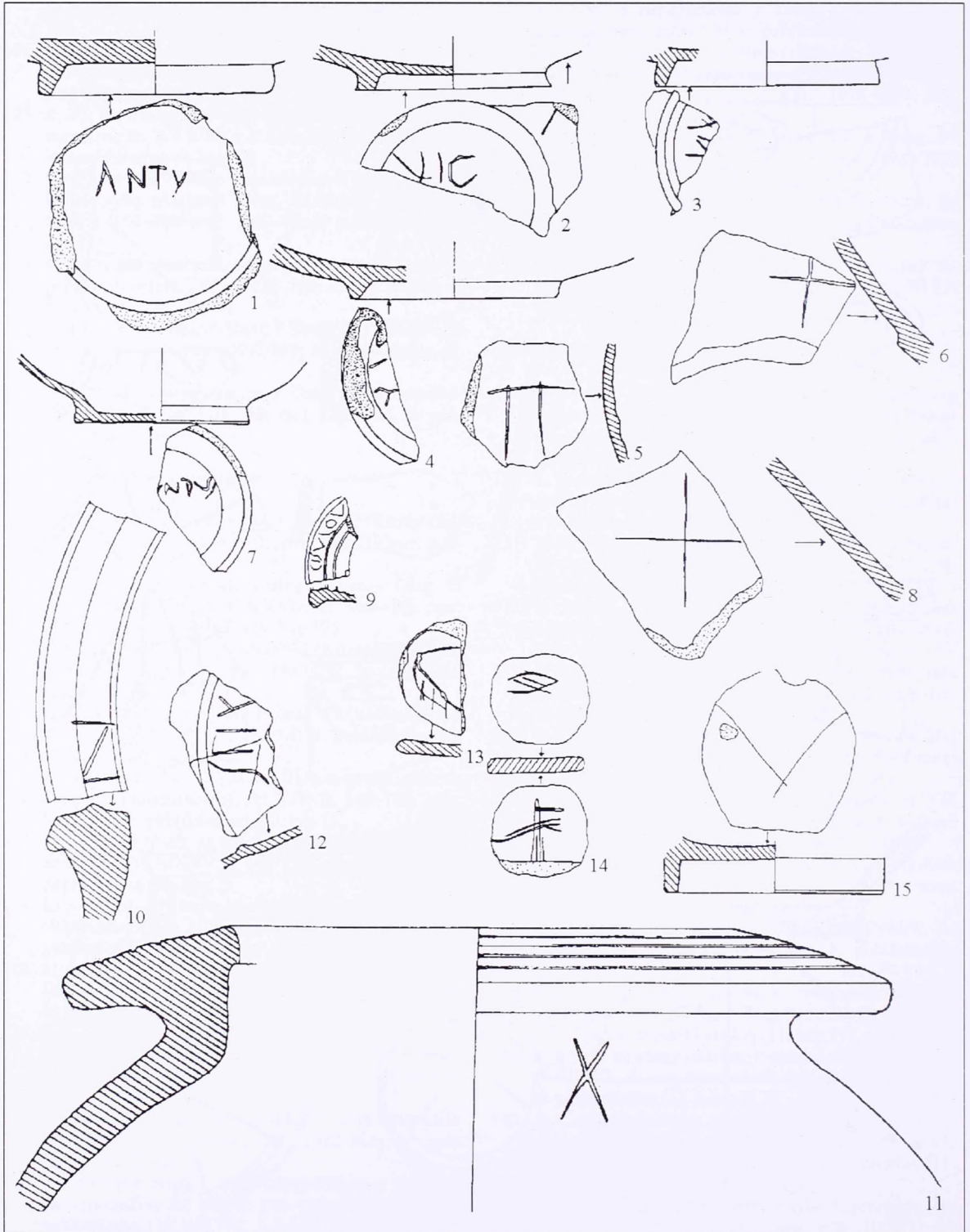

10. kép Zalalövő. 1–11: Karcolatok öblösebb tálformákon
 Abb. 10 Zalalövő. 1–11: Einritzungen auf bauchigeren Schalenformen

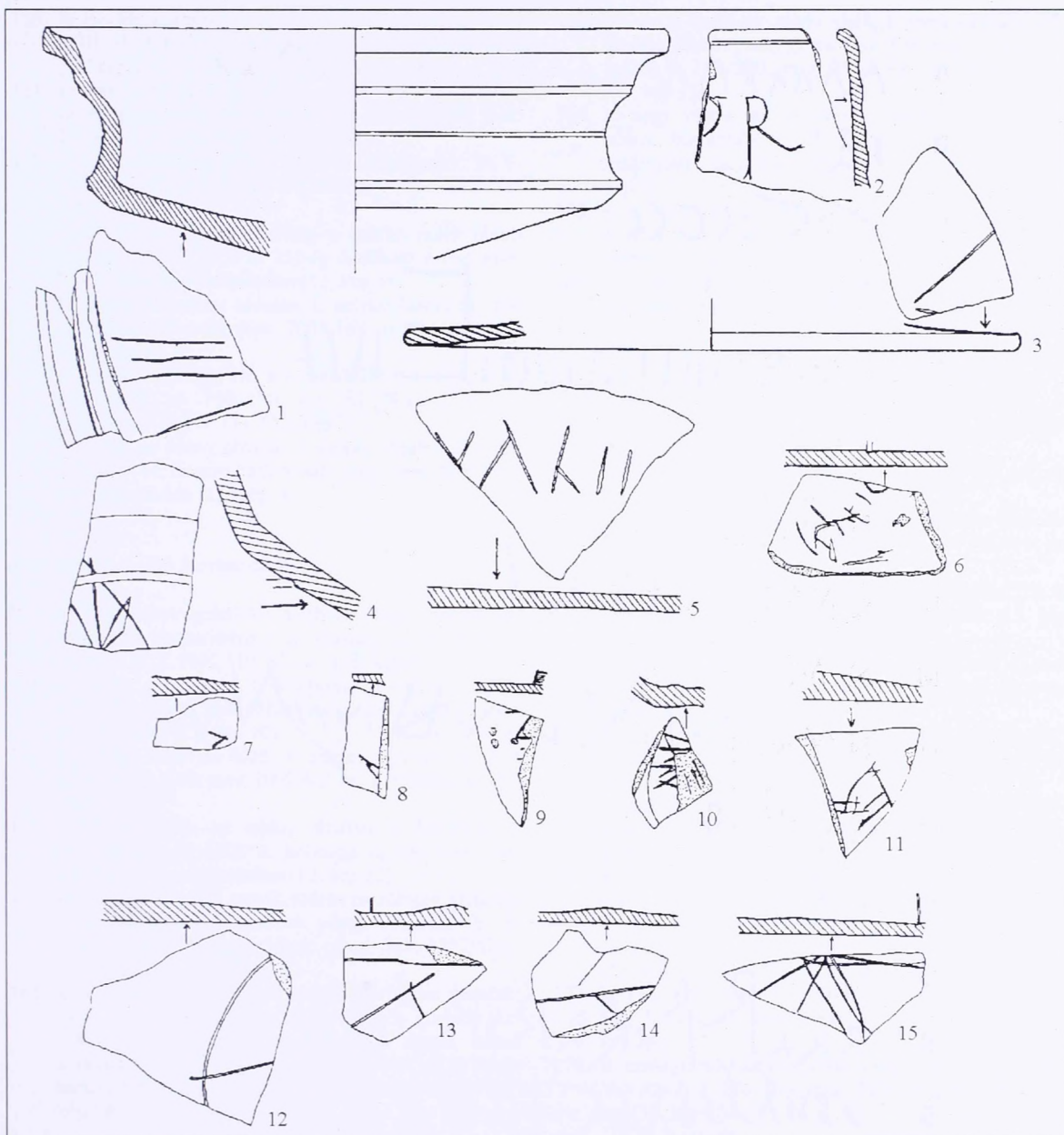
- lia); d: 80–120; msz: nn/638; ir: publikálatlan (9. kép 10)
106. k: *V II* (töredékek); kh: a talpgyűrű felett; t: Consp. 34 (Pó-vidék); lh: B/VIII; d: 40–60; msz: 1976/120; ir: publikálatlan (9. kép 11)
107. k: *X I*; kh: a talpgyűrű belső oldalán; t: Drag. 33 (Rheinzabern); lh: Y/4 B/XXI; d: 180–230; msz: 2001/212; ir: publikálatlan (9. kép 12)
108. k: egy pont felől induló vonalak végei (felületkopás?); kh: az edény oldalán; t: Drag. 27 (Közép-Gallia); lh: F/III; d: 150–250; msz: 1980–82; ir: publikálatlan (9. kép 13)
109. k: *V* (felületkopás?); kh: az edény oldalán; t: Drag. 33 (Rheinzabern); lh: D/2; d: 170–180; lsz: 76.30.234; ir: publikálatlan (9. kép 14)
110. k: *X* (?); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Közép-Gallia); d: 140–180; msz: 2002/293; ir: publikálatlan (9. kép 15)
111. k: *X* (?); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 27 (Közép-Gallia); lh: M/XVI; d: 120–140; msz: 1983/184; ir: publikálatlan (9. kép 16)
- Karcolatok öblösebb tálformákon*
112. k: *X*; kh: belül az edény alján; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: F-I/XII; d: 140–180; msz: 1985/192; ir: publikálatlan (9. kép 17)
113. k: *X* vagy *T* töredéke; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: Y/4 A/XVII; d: 140–180; msz: 2002/487; ir: publikálatlan (9. kép 18)
114. k: +; kh: a perem alatt; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: F-H/XVI; d: 140–180; msz: 1983/282; ir: publikálatlan (9. kép 19)
115. k: *X/X*; kh: a perem alatt; t: Drag. 37 (Rheinzabern); lh: L1; d: 170–180; lsz: 78.56.4; ir: publikálatlan (9. kép 20)
116. k: *Nico* vagy *Neo*, kivakarva; kh: a perem alatt; t: Drag. 37 (Rheinzabern); lh: Y/4; d: 140–180; msz: 2002/120; ir: publikálatlan (10. kép 1)
117. k: *[—]IT[—]*; kh: az edény oldalán; t: Drag. 37 (Lezoux); lh: Y/4 A/XXV; d: 140–180; msz: 2002/232; ir: publikálatlan (10. kép 2)
118. k: *[—]LE[—]*; kh: a tojásfüzér felett; t: Drag. 37 (Rheinzabern); lh: U/3; d: 200–230; msz: 1987/70; ir: publikálatlan (10. kép 3)
119. k: *ADIE[—]*; kh: a perem alatt; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: Y/4 A/XXVI; d: 140–180; msz: 2002/254; ir: publikálatlan (10. kép 4)
120. k: *[—]IA Ser[—]*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 37 (Banassac); lh: E/3; d: 80–120; msz: 1979/258a; ir: RFiZ 1978-1979, 313-314. 56. sz. (Abb. 33. 4) (10. kép 5)
121. k: *[S]everus*; kh: az edény oldalán; t: vörös táltöredék; lh: T/O-E; d: IV. század; msz: 1982-362g; ir: publikálatlan (10. kép 6)
122. k: *ARY* (latin betűk?); kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: K/I; d: 120–160; lsz: 79.64.1; ir: publikálatlan (10. kép 7)
123. k: *Y*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 37 (Közép-Gallia); lh: Y/4 B/XIX; d: 120–180; msz: 2001/135; ir: publikálatlan (10. kép 8)
124. k: *T*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 37 (Lezoux); d: 140–180; msz: 2000/120; ir: publikálatlan (10. kép 9)
125. k: betűtöredékek; kh: a talpgyűrű felett; t: Drag. 37 (Rheinzabern); lh: szórvány a Zala-folyóból; d: 160–180; msz: 1977/374a; ir: RFiZ 1978-1979, 318. 75. sz. (Abb. 35. 3) (10. kép 10)
126. k: *[X]*, valamint karcolattöredékek; kh:; t: Drag. 37 (Dél-Gallia); lh: T-B/VI; d: 80–140; msz: 1983/287; ir: publikálatlan (10. kép 11)
127. k: *M/[—]*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke tálforma; lh: F-H/XII; d: 130–200; msz: 1985/85; ir: publikálatlan (11. kép 1)
128. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: Drag. 4 (Észak-Itália); lh: F-G/XVI; d: 40–50; msz: 1983/260; ir: GABLER 1989, 436. 9. sz. (11. kép 21)
- Karcolatok korsó, fazék, bögreformákon*
129. k: *[—]LOT[—]*; kh: a perem alatt; t: nyersagyag színű korsóforma; lh: I. helyiség; d: markomann pusztításhoz köthető réteg; msz: 1979/120; ir: publikálatlan (11. kép 2)
130. k: A-szerű karcolat töredéke; kh: az edény nyakán; t: szürke korsóforma; d: nem határozható meg; msz: 1982/528b; ir: publikálatlan (11. kép 3)
131. k: *N*; kh: az edény nyakán; t: nyers színű korsóforma; lh: szórvány; d: nem határozható meg; lsz: 69.15.2; ir: publikálatlan (11. kép 4)
132. k: *MA[—]*; kh: az edény nyakán; t: nyers színű korsóforma; lh: Y/5 A/VII-VIII; d: nem határozható meg; msz: 2005/167; ir: publikálatlan (11. kép 5)
133. k: *RV[—]*; kh: az edény oldalán; t: szürke vékonyfalú korsóforma; lh: C helyiség; d: IV. századi réteg; lsz: 75.7.185; ir: publikálatlan (11. kép 6)
134. k: *RI* (?); kh: az edény oldalán; t: szürke oldaltöredék; lh: D/4 B/C/E helyiségek; d: nem határozható meg; lsz: 75.1.185; ir: publikálatlan (11. kép 7)
135. k: *E*; kh: az edény oldalán; t: szürke hombár; lh: Y/4 A/XIV-XV; d: a markomann pusztításhoz köthető réteg; msz: 2003/221; ir: publikálatlan (11. kép 8)
136. k: *Susc[—]*; kh: az edény oldalán; t: terra sigillata töredék (Dél-Gallia); lh: B-I/XV; d: 100–140; msz: 1987/27; ir: publikálatlan (11. kép 9)
137. k: *T*; kh: az edény oldalán; t: vörös oldaltöredék; lh: F/IV; d: 160–200; msz: 1980/149b; ir: publikálatlan (11. kép 10)
138. k: *S*; kh: az edény oldalán; t: világosszürke oldaltöredék; lh: D/4 B/C/E; d: nem határozható meg; lsz: 75.1.158(a); ir: publikálatlan (11. kép 11)
139. k: *LI*; kh: az edény oldalán; t: szürke oldaltöredék; lh: D/4 B/C/E; d: nem határozható meg; lsz: 75.1.158(b); ir: publikálatlan (11. kép 12)
140. k: *CA*-szerű karcolat töredéke (fejfelé); kh: az edény oldalán; t: homokszínű oldaltöredék; lh: B/VI; d: I. század eleje; msz: 1983/357; ir: publikálatlan (11. kép 13)
141. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke talptöredék; lh: IV/A-K; d: 120-ig datálható réteg; msz: 2000/21; ir: publikálatlan (11. kép 14)
142. k: egymást merőlegesen metsző három függőleges és három vízszintes vonal; kh: az edény alján; t: nyers-

11. kép Zalalövő. 1; 21: Karcolatok öblösebb tálformákon; 2–20: korszó, fazék, bögreformákon
 Abb. 11 Zalalövő. 1; 21: Einritzungen auf bauchigeren Schalenformen; 2–20: auf Krug-, Topf- und Töpfchenforme

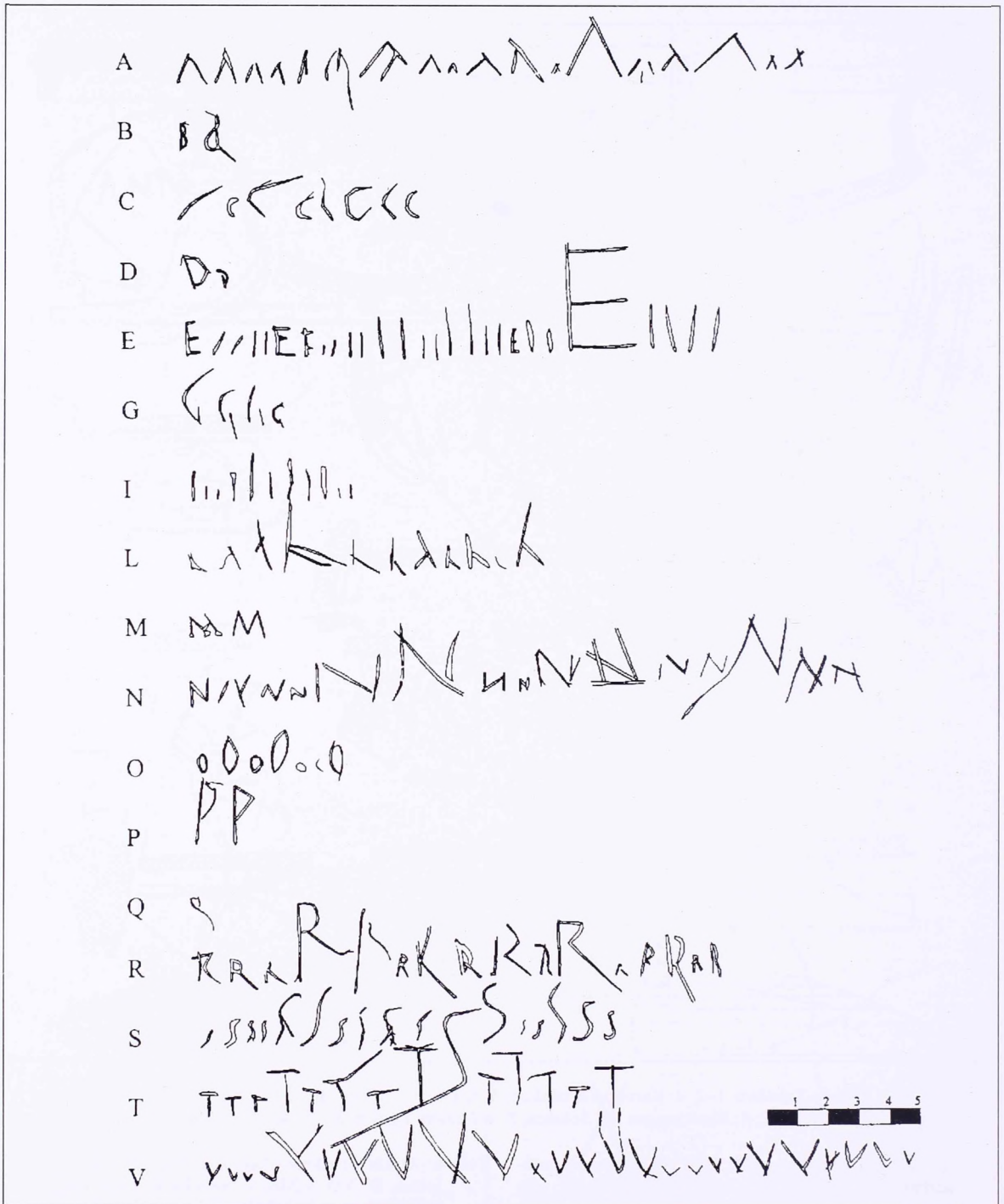
12. kép Zalalövő. 1–8; 12: Karcolatok korsó, fazék, bögreformákon; 9: mécesesen; 10–11: hombáron; 13–15: játékorongon
 Abb. 12 Zalalövő. 1–8; 12: Einritzungen auf Krug-, Topf- und Töpfchenformen; 9: auf einem Öllicht; 10–11: auf Getreidelagergefäßen; 13–15: auf Spielscheiben

13. kép Zalalövő. 1–2; 4: Karcolatok tálakon; 3: fedőn; 5–15: meghatározhatatlan formákon

Abb. 13 Zalalövő. 1–2; 4: Einritzungen auf Schalen; 3: auf einem Deckel; 5–15: auf unbestimmbaren Formen

- agyag színű korsóforma; lh: F/XIV-XV; d: nem határozható meg; msz: 1983/7.7; ir: publikálatlan (11. kép 15)
143. k: H-szerű karcolattöredék; kh: a talpgyűrűben; t: szürke korsóforma; d: nem határozható meg; msz: 1985/73; ir: publikálatlan (11. kép 16)
144. k: egymást metsző három függőleges és két vízszintes vonal; kh: az edény oldalán; t: homokszínű oldal-töredék; lh: E/XIII X. helyiség; d: 160–250; msz: 1980/233; ir: publikálatlan (11. kép 17)
145. k: X; kh: az edény alján; t: nyersagyag színű korsóforma; lh: Y/5 A/XIII; d: nem határozható meg; msz: 2005/239; ir: publikálatlan (11. kép 18)
146. k: X, valamint V; kh: a talpgyűrűben, valamint a talpgyűrű felett; t: téglavörös talptöredék; lh: D/VIII; d: a markomann pusztításhoz köthető réteg; msz: 1980/256; ir: publikálatlan (11. kép 19)
147. k: X; kh: a talpgyűrűben; t: szürke talptöredék; lh: E helyiség; d: III-IV. századi kevert rétegből; lsz: 75.7.69; ir: publikálatlan (11. kép 20)

14. kép Zalalövő. A karcolatok betűkészlete
Abb. 14 Zalalövő. Der Buchstabenbestand der Einritzungen

148. k: *Antu*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke talptöredék; lh: F-H/XVI; d: 120–160; msz: 1983/174; ir: publikálatlan (12. kép 1)

149. k: *X*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke pannoniai pecsételt kerámia talptöredéke; d: I-II. század; ir: MARÓTI 1987, 23. XX. sz.

150. k: *Vic*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke talptöredék; lh: T-A/III; d: 160–250; msz: 1983/344; ir: publikálatlan (12. kép 2)
151. k: karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben; t: nyers színű talptöredék; lh: I. helyiség; d: 100–130; msz: 1978/226; ir: publikálatlan (12. kép 3)
152. k: *YI*; kh: a talpgyűrűben; t: szürke talptöredék; lh: T-B/V; d: 100–160; msz: 1982/496g; ir: publikálatlan (12. kép 4)
153. k: II; kh: az edény oldalán; t: szürke fazék oldal-töredéke; lh: F/XVI; d: 250-ig datálható réteg; msz: 1983/176e; ir: publikálatlan (12. kép 5)
154. k: *X*; kh: az edény oldalán; t: szürke fazék; lh: Y/4 A/VIII; d: 40–160; msz: 2003/168; ir: publikálatlan (12. kép 6)
155. k: [*Sec/luc*]undus; kh: a talpgyűrűben; t: téglaszínű talptöredék; d: 100–150; lsz: RI 78.13.3; ir: IIL katalógus Kat.-Nr. 217. (12. kép 7)
156. k: +; kh: az edény oldalán; t: szürke oldaltöredék; lh: Y/5 A/V-VI; d: nem határozható meg; msz: 2005/168; ir: publikálatlan (12. kép 8)
163. k: *V*; kh: belül az edény alján; t: terra sigillata talptöredék (korongnak lecsiszolva?) (Közép-Gallia); lh: S-C/I; d: 140–200; msz: 1982/50b; ir: publikálatlan (12. kép 15)
164. k: négy vonás; kh: a talprész felett; t: nyers színű edény, háromlábú ?; lh: Y/5 A/VIII-IX; d: nem határozható meg; msz: 2005/249; ir: publikálatlan (13. kép 1)
165. k: [—]PR; kh: a perem alatt; t: szürke oldaltöredék; d: nem határozható meg; msz: 1980/175; ir: publikálatlan (13. kép 2)
166. k: *V*; kh: a peremnél; t: szürke fedő; lh: F-F/VI-V; d: 120 után; msz: 1979/120; ir: publikálatlan (13. kép 3)
167. k: csillagszerű karcolat; kh: az edény oldalán; t: világosszürke edény; lh: F-I helyiség; d: 300–330; msz: 1984/46; ir: publikálatlan (13. kép 4)
168. k: *Vale*[—]; t: sötétszürke töredék; lh: Y/5 A/XX; d: nem határozható meg; msz: 2005/9.28; ir: publikálatlan (13. kép 5)
169. k: *GNIC*[—]; t: piros aljtöredék; lh: F; d: IV. század; msz: 1977/120; ir: (13. kép 6)
170. k: *V*; kh: a talpgyűrűben (?); t: terra sigillata (Közép-Gallia); lh: T-A/III; d: 140–180; msz: 1984/11; ir: publikálatlan (13. kép 7)
171. k: *V*; t: terra sigillata (Közép-Gallia); lh: S-C/II; d: 140–180; msz: 1982/104d; ir: publikálatlan (13. kép 8)
172. k: *N*; kh: a talpgyűrűben; t: terra sigillata (Rhein-zabern); lh: C/VI; d: 170–180; lsz: 78.28.43; ir: publikálatlan (13. kép 9)
173. k: karcolattöredékek; kh: az edény alján; lh: szórvány; d: nem határozható meg; msz: 1979/120; ir: publikálatlan (13. kép 10)
174. k: karcolattöredékek; kh: a talpgyűrűben; t: terra sigillata; lh: Y/5 A/XV; d: 140–160; msz: 2005/191; ir: publikálatlan (13. kép 11)
175. k: karcolattöredék; t: téglaszínű töredék; lh: D16; d: 100–160; lsz: 76.30.170; ir: publikálatlan (13. kép 12)
176. k: karcolattöredék; t: terra sigillata aljtöredék; lh: G/10; d: 120–160; msz: 1979/281c; ir: publikálatlan (13. kép 13)
177. k: karcolattöredék; t: terra sigillata aljtöredék; lh: S-E/I; d: 120–160; msz: 1982/55; ir: publikálatlan (13. kép 14)
178. k: csillagszerű karcolat; t: terra sigillata aljtöredék; lh: Y/4 A/VI; d: 120–160; msz: 2003/163; ir: publikálatlan (13. kép 15)

Karcolatok egyéb kerámiákon

157. k: *Volusio* (retrográd); kh: a méceses tetején; lh: F-I. helyiség; d: 4/a periódus = II. század; lsz: 87.3.12; ir: PONGRÁCZ 1990.119. 82. sz. (12. kép 9)
158. k: *N*; kh: a peremen; t: sötétszürke hombár; lh: Y/4 B/XXII; d: nem határozható meg; msz: 2003/195; ir: publikálatlan (12. kép 10)
159. k: *X*; kh: a perem alatt; t: szürke hombár; lh: Y/4 A/IX; d: 40–160; msz: 2002/621; ir: publikálatlan (12. kép 11)
160. k: [—]les; kh: az edény oldalán; t: homokszínű oldaltöredék; lh: E/IX X. helyiség; d: 100–250; msz: 1980/120; ir: publikálatlan (12. kép 12)
161. k: V-szerű karcolat, egyik szarán merőleges vonalak; t: játékkorongnak lecsiszolt vörös kerámia; lh: T-B/III; d: 110–160-ig datálható réteg; msz: 1982/521f; ir: publikálatlan (12. kép 13)
162. k: V-szerű karcolat, egyik szarán merőleges vonalak, valamint egymás mellett futó, enyhén görbülő két vonal; t: játékkorongnak lecsiszolt nyers színű kerámia mindkét oldala; lh: F/XIV-XV; d: nem határozható meg; msz: 1983/7.7; ir: publikálatlan (12. kép 14)

Jegyzetek

1 A kerámia datálása nem évre pontosan történt, ezen kívül általában két-három évtizedes használattal is kell számolni (GABLER 1967, 61) – e két tényező miatt akár 20–70 éves eltérések adódhatnak a valósághoz képest.

2 Köszönöm dr. Gabler Dénesnek és dr. Redő Ferencnek a kerámiák meghatározása során nyújtott segítségüket.

IRODALOM

- ALFÖLDY 1974 ALFÖLDY, G., *Noricum*. London 1974.
- BAKKER—GALSTERER 1975 BAKKER, L.—GALSTERER, B., *Graffiti auf römischer Keramik im rheinischen Landesmuseum*. Epigraphische Studien 10. Bonn 1975.
- BARRAL 1998 BARRAL, PH., *Bilan des recherches franco-hongroises sur l'oppidum de Gellérthegy-Tabán a Budapest (1990–92, 1996)* Acta ArchHung 50 (1998) 343–379.
- BILKEI 1977 BILKEI I., *A pannoniai ABC feliratok értelmezéséhez*. ArchÉrt 104 (1977) 89–93.
- BILKEI 1979 BILKEI, I., *Die griechischen Inschriften des römischen Ungarns*. ARegia 17 (1979) 23–48.
- BILKEI 1980 BILKEI, I. *Römische Schreibgeräte aus Pannonien*. ARegia 18 (1980) 61–90.
- BILKEI 1983 BILKEI, I., *Schulunterricht und Bildungswesen in der römischen Provinz Pannonien*. ARegia 20 (1983) 67–74.
- BILKEI 1985 BILKEI I., *Római edényfeliratok a nagykanizsai Thury György Múzeumban*. ZGy 21 (1985) 5–21.
- CLAUSTRES 1958 CLAUSTRES, M. G., *Les graffites Gallo-romains de Peyrestortes (Pyrénées-Orientales)* Gallia 16 (1958) 41–81.
- CONSP ETTLINGER, E. et al., *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae*. Materialien zur römisch-germanischen Keramik 10. Bonn 1990.
- CURLE CURLE, J., *A Roman frontier post and its people*. Glasgow 1911.
- ECKINGER 1902 ECKINGER, TH., *Die Töpferstempel der Sammlung der Antiqu. Ges. von Brugg und Umgebung*. ASA 1902/1903.
- EGGER 1959 EGGER, R., *Die Inschriften*. In: Egger, R., *Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg 1956 und 1957*. Carinthia I. 149 (1959) 129–143.
- EGGER 1968A EGGER, R., *Inschriften auf Eß- und Trinkgeschirr von Magdalensberg*. Provincialia – Festschrift für Rudolf Laur-Belart. Basel 1968, 269–277.
- EGGER 1968B EGGER, R., *Zum vorlateinischen Alphabet der Noriker*. AV 19 (1968) 37–42.
- EVANS 1987 EVANS, J., *Graffiti and the evidence of literacy and pottery use in Roman Britain*. AJA 144 (1987) 191–204.
- GABLER 1967 GABLER D., *Pannonia terra sigillata-feliratok*. AT 14 (1967) 59–66.
- GABLER 1989 GABLER, D., *Die Sigillaten von Salla (Zalalövö) (Grabungen 1982-1983)* Acta ArchHung 41 (1989) 435–475.
- GABLER 2005 GABLER D., *Kereskedők Sallában I – Comercianti di Salla I. Zalalövö öröksége – Hereditas Sallensis 3. Zalalövö 2005*.
- GALSTERER 1983 GALSTERER, B., *Die Graffiti auf der römischen Gefäßkeramik aus Haltern*. Bodentalertümer Westfalens 20. Münster 1983.
- GÁSPÁR 1990 GÁSPÁR, D., *Eine griechische Fluchtafel aus Savaria*. Tyche 5 (1990) 13–16.
- HILGERS 1969 HILGERS, W., *Lateinische Gefäßnamen*. BJ Beiheft. 31 (1969)
- HOLDER 1891–1907 HOLDER, A., *Alt-celtischer Sprachschatz*. Band I–III. Leipzig 1891–1907.
- HORVÁTH 1979 HORVÁTH L., *A magyarszerdahelyi kelta és római temető*. ZGy 14 (1979)
- IIL *Instrumenta Inscripta Latina – Das römische Leben im Spiegel der Klein-schriften*. Pécs 1991.
- KAJANTO 1965 KAJANTO, I., *The Latin cognomina*. Helsinki 1965.
- KRÄMER 1982 KRÄMER, W., *Graffiti auf Spätlatènekeramik aus Manching*. Germania 60 (1982) 489–499.
- LUGINBÜHL 1994 LUGINBÜHL, T., *Les graffiti sur céramique de Lousonna-Vidy*. JSGU 77 (1994) 95–108.
- MARÓTI 1987 MARÓTI É., *Pecsetelt római kerámia Zalalövöről*. ZGY 26 (1987) 21–36.
- MÓCSY 1959 MÓCSY, A., *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*. Budapest 1959.
- MÓCSY 1983 MÓCSY, A., *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisal-pinae*. DissPann III.1. 1983.

- OPEL LŐRINCZ, B.—REDŐ, F. (eds.), *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Budapest 1994-.
- PONGRÁCZ 1990 PONGRÁCZ, Zs., *Lampen aus Zalalövő (1973–1987)*. Acta ArchHung 42 (1990) 110–145.
- REDŐ 1998 REDŐ F., *Zalalövő története az ókorban*. In: Molnár A. (szerk.): *Zalalövő története*. Zalalövő 1998, 5–50.
- REDŐ 1999 REDŐ, F., *Das Stadtgebiet von Salla/Zalalövő. Einleitung*. CSIR-U 8. 1999, 29–36.
- REDŐ 2000 REDŐ F., *Salla, a római kori központ*. In: Vándor L. (szerk.): *Központok a Zala mentén*. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása – Katalógus. Zalaegerszeg 2000, 25–63.
- REDŐ 2003a REDŐ F., *Katonák Sallában*. Zalalövő öröksége – Hereditas Sallensis. Zalaegerszeg, 2003.
- REDŐ 2003b REDŐ, F., *Municipium Aelium Salla*. In: Šašel Kos, M.—Scherrer, P. (eds.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia – Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien*. Situla 41. Ljubljana 2003, 191–235.
- RFiZ 1973 MÓCSY, A. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1973)*. Acta ArchHung 27 (1975) 163–203.
- RFiZ 1974 FEKETE, M. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő. (1974)*. Acta ArchHung 28 (1976) 147–196.
- RFiZ 1975 REDŐ, F. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1975)*. Acta ArchHung 29 (1977) 209–279.
- RFiZ 1976 REDŐ, F. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1976)*. Acta ArchHung 30 (1978) 349–430.
- RFiZ 1977 REDŐ F. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1977)*. Acta ArchHung 31 (1979) 357–390.
- RFiZ 1978–1979 REDŐ, F. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1978-1979)*. Acta ArchHung 33 (1981) 273–345.
- RFiZ 1980–1981 REDŐ, F. et al., *Römische Forschungen in Zalalövő (1980-1981)*. Acta ArchHung 34 (1982) 323–362.
- RFiZ 1982–1983 REDŐ, F., *Römische Forschungen in Zalalövő (1982-1983)*. Acta ArchHung 41 (1989) 405–433.
- RUOFF 1986 RUOFF, E., *Kleininschriften*. In: Hochuli-Gysel, A. et al. (hrsg.): *Chur in römischen Zeit*. Band I. Basel 1986, 212–241.
- RUOFF 1991 RUOFF, E., *Gefässgraffiti*. In: Hochuli-Gysel, A. et al. (hrsg.): *Chur in römischen Zeit*. Band II. Basel 1991, 223–292.
- RUPRECHTSBERGER 1980 RUPRECHTSBERGER, E., *Terra Sigillata aus dem Ennser Museum II. Beiträge zur Landeskunde von Oberösterreich – Historische Reihe I/7*. Linz 1980.
- VISY 1969 VISY, Zs., *Inschriften und Zeichen auf den Terra Sigillaten von Intercisa. – Feliratok és tulajdonjegyek az intercisai terra sigillatakon*. ARegia 10 (1969) 87–99.

RÖMERZEITLICHE GEFÄSSFRAGMENTE MIT INSCRIFTEN VON ZALALÖVŐ

Auszug

In Zalalövő (*Salla*) wurden bei den seit 1973 mit kürzeren und längeren Unterbrechungen durchgeführten Ausgrabungen mehr als 200 Stück Keramik mit Einritzungen gefunden. 178 Stück von ihnen verdienen eine Veröffentlichung, denn die übrigen weisen nur einzelne unsichere Einritzungen auf, die eventuell

auch als Oberflächenabnutzung interpretiert werden können. Da Salla noch nicht völlig freigelegt ist, wäre es eine Irreführung, Relationen für das Siedlungsganze angeben zu wollen. Deshalb kann über das Material an sich das Folgende geäußert werden: Auf 68 von den 178 Stücken (38 %) befinden sich lesbare

Buchstaben, von denen insgesamt 19 Buchstabenreihen (10 %) befriedigend gedeutet werden können und auf 56 Stücken die Einritzung als irgendein Zeichen identifizierbar ist.

Auf Grund der Datierung der Keramiken ist die Einritzung ein Brauch bis zum Ende des Bestehens der Siedlung geblieben, nur hat sich ihre Intensität geändert. Die Verteilung der zeitlichen Verbreitung der Graffito-Keramiken entspricht nicht völlig dem Anteil des in Salla messbaren Importes der Terra sigillata (die die Masse der datierbaren Keramiken ausmachen). Der Import war in der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts bis zur Verwüstung durch die Markomannen am größten, ging dann stark zurück, bis schließlich wieder ein schwaches Wachstum zu bemerken ist. Demgegenüber sind die meisten Einritzungen auf Material zu finden, das in die Zeit nach der Mitte des 2. Jahrhunderts zu datieren ist. Damals hielt es die Bevölkerung häufiger für nötig – sei es, dass die geänderten Umstände es verlangten, sei es bloß des verbreiteten Brauches (der Mode) wegen –, ihr Eigentum, die eigenen Gebrauchsgegenstände, auf irgendeine Weise zu kennzeichnen.

Die Mehrheit der Einritzungen findet sich erwartungsgemäß auf der Tischkeramik. Die Funktion von 40 Stück sog. Hauskeramikfragmenten ist nicht bestimmbar, sie konnten sowohl für den Tisch als auch für die Lagerung bestimmt gewesen sein. Des Weiteren wurden 3 Getreidelagergefäße, 1 Öllicht, 1 Deckel und mindestens zwei Töpfe mit irgendeinem Zeichen gefunden.

Die Einritzungen werden bei der am Tisch verwendeten Keramik im Allgemeinen auf dem Gefäßboden, dem bei Gebrauch nicht sichtbaren Teil, angebracht. Das wird dadurch bestätigt, dass 55 % des Materials von Zalalövő auf der Gefäßsohle, auf dem Sohlenring gekennzeichnet wurden und weitere 10 % oberhalb des Fußringes, unter der Wandgliederung. Buchstaben

weist nur die Keramik auf, die zum Essgeschirr gerechnet werden kann, Koch- und Lagergefäße erhielten nur Zeichen, und zwar immer an gut sichtbarer Stelle.

Auf Grund des Materials umfassen die Einritzungen inhaltlich keine sehr breite Skala – jedenfalls, was die primäre Verwendung der Keramik betrifft: 38 % der Einritzungen enthalten Buchstaben und Namen, 37 % sind als Kreuz, Stern oder sonstige Eigentumsmarken zu deutende Zeichen. Bei keiner Einritzung lässt sich eindeutig bestimmen, ob sie eine solche Marke ist oder sich auf den Rauminhalt bezieht. Sekundärverwendung zeigen in Zalalövő die zu Spielscheiben geschliffenen Keramikfragmente und das Fußfragment mit griechischem Alphabet.

Von den 178 Graffiti können 38 als Namen gedeutet werden, außerdem sind auf 34 weiteren Stücken selbstständige Buchstaben sowie Buchstabenfragmente zu erkennen, die mit großer Wahrscheinlichkeit ebenfalls auf den Benutzer oder Besitzer verweisen. Die Namen gehören zu den häufigen lateinischen *cognomina* und verraten deshalb nichts über die ethnische Zugehörigkeit und soziale Stellung ihrer Träger. Mehrfach kann (auch) die keltische Herkunft des Namens erschlossen werden, und in einem Falle wurde eindeutig ein griechischer Name in die Keramik einritz.

Die meisten Inschriften bieten auf den ersten Blick das Bild der Lapidarschrift, aber die wirklichen Lapidarbuchstaben wurden oftmals auch mit Kursiven gemischt. Auf Grund von drei Einritzungen ist auch die griechische Schriftkenntnis in der Siedlung vorauszusetzen. Die Einritzung Nr. 33 ist besonders hervorzuheben: Auf ihr ist als Werk einer sicheren Hand ein Text mit 13–17 Buchstaben zu sehen, dessen Lesung wegen des unüblichen Buchstabenbestandes problematisch ist.

A. Barta

ELTE BTK

Latin nyelv és irodalom tanszék

Budapest, Múzeum krt. 6–8/A

H-1088